

TİMUR TARİHİ HAKKINDA ARAŞTIRMALAR

Prof. Dr. YAŞAR YÜCEL

I.

Timur'un Türkiye ve Yakın-doğu ile ilişkilerine dair gözlemler

(1394 - 1400)

Giriş. — § 1. 1394'de Timur'un dönüşü ve Deşt-i Kıpçak harekâtı. — § 2. Semerkand'a dönüşün somut nedenleri. — § 3. Timur'un Türkiye ve Yakın-doğu üzerinde kontrol kurma çalışmaları. — § 4. Türkiye ve Yakın-doğu'da Timur'a direnişler. — § 5. Bölgesel ittifakı güçlendirme çalışmaları. — § 6. Timurluların 1396/97'lerde müdahalesi ve yeni gelişmeler. — § 7. Kadı Burhaneddin Ahmed ve Berkuk'un ölümleri ile ortaya çıkan yeni durum. — § 8. Timur'un 1399/1400'lerde Türkiye ve Yakın-doğu'da tekrar görünmesi. — § 9. Sonuç.

Giriş

Timur ve İmparatorluğu hakkında bugüne değin ülkemizde tarih metodolojisine uygun bir monografya çalışması yapılmamıştır *. XIII. yüzyılın başlarında Asya'nın içlerinde çıkmış, insanlığın bir kısmının tarihinde etken rol oynamış, Moğol devletinin bu yöredeki kalıntılarının siyasal iktidar olma güçlerini yitirdikleri XIV. yüzyılın ilk yarısında Timur'un çıkışı Asya ve Yakın-doğu tarihinde yeni bir dönem başlattırmıştı. Hiç şüphe yok ki, Türkiye de bu yeni durumdan yine etkilenmiş; Moğolların Anadolu Selçuklu devletini yıkmalarından sonra Türkiye'de yaşanan fetret devri, siyasî bütünleşme sürecini henüz tamamlamamış bu ülkede, daha değişik biçimde bir kez daha ortaya çıkmıştı.

Ancak hemen değinmek gerekir ki, Timur ve İmparatorluğuna dair yapılacak bir monografya çalışması bir kaç ciltlik bir eser olabilecek niteliktedir. Bu nedenle topladığımız malzemeleri, Timur tarihini

* Bu alanda en son Mustafa Kafalı tarafından yazılan Timur maddesi de belki İslâm Ansiklopedisi'nin en zayıf araştırması olmuştur.

bölümler halinde inceleyerek değerlendirme yolunu uygun görmüş, sonradan bunları bir araya getirmenin yerinde olacağını düşünmüştük. İşte bu seriden ilk araştırmamızı, şimdiye dek yayınlanmamış 1395/96 tarihli bir Timur mektubu ile birlikte “*Türkiye ve Yakın-doğu üzerinde 1393/94 Timur tehlikesi*” başlığı adı altında 1973’de yayımladık (bk. Belleten 146 (1973) s. 159-190). Şimdi bu yazımızın devamı niteliğindeki ikinci araştırmamızı sunarak böylece, özellikle Türkiye ve Yakın-doğu açısından geniş kapsamlı sonuçlar getiren, istilâ ve işgal hareketini hazırlayan bir dönemin siyasî tarihini genel hatları ile aydınlatmak istiyoruz.

§ 1. 1394’de Timur’un dönüşü ve Deşt-i Kıpçak harekâtı

Timur hiçbir plân ve programa dayanmadan yapmış olduğu sayısız askerî seferlerden sonra, 1393/94’de Irak-ı Arab’ın varoşlarına dayandığında¹ Türkiye ve Yakın-doğu ülkeleri büyük bir tehditle karşı karşıya gelmişlerdi. Son derece olumlu koşullardan yararlanan Timur’un güttüğü yayılma siyaseti, bölgede toplu barış ve güvenliğin hızla tehlikeye girmesine yol açmıştı. Bu gelişmeler sırasında Altınordu hükümdarı Toktamış Hân ve iki kampa ayrılmış Türkiye’deki siyasî kuruluşlardan birinin lideri Kadı Burhaneddin Ahmed², Timur tehlikesine karşı bölgedeki iki büyük kuruluşun devlet başkanları olan Berkuk ve I. Bayezid’e uyarılarda bulunmuşlardı. Bu uyarıların da Timur’un niyetlerinin niteliği ve değerini açıkça ortaya koymuşlar, siyaset adamlarını bölgesel bir savunma ittifakı kurmağa çağırmışlardı. Nihayet uzun ve yorucu ortaklaşa bir diplomatik çabadan sonra, bölgedeki Timur’a karşı olan kuruluşlar aralarındaki tüm rekabet ve çekişmeleri bölge barışı yararına bir kenara iterek, Timur saldırısını

¹ Bk. Nizameddin Şâmî, *Zafernâme*. F. Tauer nşr. Praha 1937, s. 126-128; Şerefeddin Ali Yezdi, *Zafernâme* I. Muhammed Abbâsî nşr. Tahran 1336, s. 407-408, 414; Zahireddin-i Mar’âşi, *Tarih-i Taberistan ve Ruyan ve Mâzenderan*. Muhammed Hüseyin-i Tesbihî nşr. Tahran 1345, s. 231-236; Aziz b. Erdeşir-i Ebterâbâdî, *Bezmu Rezm*. Kilisli Rif’at nşr. İstanbul 1928, s. 19 vd.; İbn Hacer, *İnba ul-gumr* I. Velî-yüddin Ef. Ktp. Nr. 2340-2341, vrk. 129 b; K. Sanjian, *Colophons of Armenian manuscripts*. 1301-1480. Cambridge, Mass. 1969, s. 111-114; Muiniddin Natanzî, *Müntehabu’t tevârih-i Mu’ini*. Jean Aubin nşr. Tahran 1336, s. 193 vd.

² Bu hükümdarın hayatı ve devleti hakkında geniş bilgi için bk. Yaşar Yücel, *Kadı Burhaneddin Ahmed ve devleti*. Ankara 1970.

önlmeyi amaç edinen bir askerî ittifak oluşturmuşlardı³. Nitekim Irak-ı Arab ve Güney-doğuyu istilâdan sonra, Türkiye ve Suriye içlerine yürüme kararı veren ve ilk adımda Türkiye'yi seçerek Erzurum'a kadar gelen Timur, kendisine karşı oluşturulan bu savunma ittifakı karşısında Türkiye ve Suriye üzerine yapmayı tasarladığı istilâ harekâtını durdurmak zorunda kalmıştı. Çünkü bu dört müttefikten biri olan Toktamış, Timur gerisinde askerî faaliyete başlamıştı.

Daha Avnik'ten hareketinden kısa bir süre sonra, başkent Semerkand'dan gelen Vezir Emîr Hacı Seyfeddin tarafından ona Tûran'ın durumu hakkında geniş bilgi verilmişti. İhtimalki bilâhara dörtlü ittifaka dahil Toktamış Hân'ın faaliyetleri de bu görüşme sırasında değerlendirilmiş olmalıdır. Gerçekten de bir süre sonra Toktamış'ın devlet topraklarında askerî harekâtı başladığını görmekteyiz. Herhalde bu, bölgesel ittifaka dahil devletler arasındaki anlaşmanın bir sonucu, Timur'un Türkiye ve Suriye'den dönmesini sağlamak için hazırlanmış askerî plânın uygulanması idi. Aslî kaynaklarımızdan biri Şerefeddin Ali Yezdî *Zafernâme*'sine göre, 1391 yenilgisinden sonra kısa zamanda toparlanarak devletine hâkim olan Toktamış bölgesel ittifaka katılarak Şirvan yörelerine saldırıya başlamıştı⁴. Bu yolda alınan haberlerden sonra Timur ona ağır bir darbe indirme kararı vermişti. Aldığı bu kararın ışığı altında Türkiye ve Suriye harekâtını keserek Deşt-i Kıpçak bölgesine dönme hazırlığına başlamıştı. Gerisinde Timurlu olmamış bir yer bırakmadan ileri harekâtına devam etmeme alışkanlığı olan Timur'un böyle bir karar vermesi yadırganmamalıdır. Ayrıca Toktamış'ın Timur aleyhine kurulan ittifak heyetine dahil olması bile onun tekrar tedibi için yeter nedenlerden biri idi. Bu geri dönüş esnasında, ilk adımda Gürcistan yöresindeki Hıristıyan topluluklara karşı yağma ve tenkil işlemini uygulayan Timur, 1394 Eylülünde Tiflis, Şeki dahil tüm Gürcistan vilâyet ve kalelerini hâkimiyet sahasına katmıştı⁵. Şeki'de bulunduğu sırada Toktamış'ın Derbend taraflarına ordu gönderdiği ve bu ordunun Şirvan'ın bazı vilâyetlerine saldırarak halkına ağır zararlar verdiği dair yeni haberler kendisine ulaştırıl-

³ Buna dair geniş bilgi için bk. Kadı Burhaneddin Ahmed ve devleti, s. 124-126; Yaşar Yücel, *XIV-XV. yüzyıllar Türkiye tarihi hakkında araştırmalar II. Türkiye ve Yakın-doğu üzerinde 1393/94 Timur tehlikesi*. Belleten 146 (1973) s. 165 vd.

⁴ Bk. Şerefeddin Ali Yezdî, I, s. 520.

⁵ Nizameddin Şâmî, s. 157 vd.; Şerefeddin Ali Yezdî, I, s. 520; K. Sanjian, s. 113.

mıştı⁶. Burada görülmektedir ki Timur 1391 yılında Toktamış üzerine yaptığı ve büyük gayretler sarfederek elde ettiği zahmetli başarıdan sonra, tahribatını Altınordu'nun kalbine götürmüş, fakat işgalini siyasî yönden teşkilâtlandırmak hususunda hiçbir girişimde bulunmamıştır. O sadece Timurlu topraklarını Altınorduluların her türlü yeni bir saldırısından korumak için onlara yeter derecede dehşet ve korku vermek istemiştir. Gayesine erişince de Deşt-i Kıpçak'ın mukadderatı ile ilgilenmemesi sonucunda Toktamış oldukça seri bir şekilde tahtını geri almıştı. Bizce bu diriliş Türkiye ve Memlûklular açısından son derece önemlidir. Çünkü bu olay ve doğurduğu sorunlar Timur'un Türkiye ve Suriye istilâsını en azından 10 yıl geciktirecektir. Bu da kanımızca bölge liderlerinin, muhtemel Timur yürüyüşleri için gerekli hazırlıklarını yapabilmeleri için iyi bir fırsat idi.

Bir bakıma bölgesel ittifak üyelerini bir bir tesirsiz hale getirme olarak da niteliyebileceğimiz Toktamış seferi için ordusunu sür'atle hazır duruma getiren Timur, Şerefeddin Ali Yezdi'ye göre⁷ Türk âdetine uygun olarak ordusunun sol kanadı önde Derbend'e hareket etmişti. İki ordu 1395 yılı Nisanında Terek nehri boyunda karşı karşıya gelmişlerdi. Bu muharabe yalnız Toktamış'ın değil Altınordu devletinin geleceğini tayin etmişti. *Zafernâme* müelliflerine göre zaman zaman güç durumlara düşen Timur, bu muharabede Toktamış'ı yenmiş ancak kaçmasına engel olamamıştı⁸. Toktamış'ın firarı ise Timur'u son derece huzursuz kılmıştı. Çünkü geniş topraklara ve büyük kaynaklara sahip olan Toktamış'ın yeni kuvvetler toplayarak yeni bir mücadeleye girişebileceğini takdir ediyordu. Bu nedenle de Altınordu'nun Özi tarafındaki batı uluslarına yönelme kararı verdi. Zira Toktamış'ın Bek Yarık Oğlan ve Aktav gibi bir takım emirleri bu yöreye çekilmişlerdi. Üstelik bu emirler Terek boyundaki savaşa da katılmamışlardı. Nihayet bu yöreye çıkan Timur, bu iki emirin yönetimindeki topraklarda geniş tahribat yapmıştır. Timur'un baskısına direnme gösteremeyen Aktav ve Timur Oğlan düşmanları emir Haramday'a iltica etmek durumunda kalmışlardı. Ancak burada da huzura kavuşmayan Aktav tümeni ile Rum ülkesine sığınmak zorunda

⁶ Şerefeddin Ali Yezdi, I, s. 520-521.

⁷ Bk. Şerefeddin Ali Yezdi, I, s. 523.

⁸ Timur'un Toktamış ile mücadelesi, kazandığı başarı ve sonuçları hakkında bk. Nizameddin Şâmî, s. 158 vd.; Şerefeddin Ali Yezdi, I, s. 522 vd.; İbn Arabşah, *Acâibü'l-makdât*. Mısır 1285, s. 84 vd.

kalmıştı⁹. Bilâhara Don nehrine yönelen Timur ise, Azak ve Kuban yörelerini işgalle Hacı Tarhan ve Saray Berke gibi Altınordu'nun varlık ve hâkimiyetinin iki büyük merkezini yıkmak üzere harekâtını sürdürmüştü. Sağlam surlarına rağmen, Hacı Tarhan direniş göstermemişti. Timur evvelâ şehir halkının hayatını korumak için vergi kesmiş, sonra ordunun şehri yağmalamasına izin vererek ayrılmadan önce şehri boşaltıp ateşe vermişti. Daha sonra Saray Berke'ye yürümüş, fakat yine herhangi bir karşı koyma ile karşılaşmamış ve bu şehri de tıpkı Hacı Tarhan gibi yağma ve tahrip ettirmişti¹⁰.

Timur'un 1395'de Toktamış'a karşı kazandığı başarı, Orta Asya, Güney-doğu Avrupa, Türkiye ve Yakın-doğu için geniş kapsamlı sonuçlar getirmişti. Şöyle ki, bu zafer Altınordu'nun geleceğini tayin etmiş, devleti ikinci derece bir kuruluş haline düşürmüştü. Avrupa ve Orta Asya arasındaki ticarete etkili bir darbe vurmuş, Marco Polo tarafından anlatılan kıta içindeki eski ticaret yolları kapanmıştı¹¹. Biz burada konumuz gereği Türk ve Memlûklular tarihi açısından getirdikleri üzerinde durmak istiyoruz. Kanımızca bu sonuç Timur'a, Türkiye ve Suriye'yi istilâ politikasını uygulama alanına koyabilme olanaklarını hazırlamıştır. Biz inanıyoruz ki, şayet Toktamış'a karşı girişilen bu askerî hareket başarısızlıkla sonuçlansa idi, 1243'lerde Moğollar tarafından Türkiye'de sergilenen, sosyo-ekonomik ve siyasal bunalımlara yol açan anarşi devri bir kez daha Timur'la geri gelmeyecek ve Türkiye Osmanlı idaresi altında sür'atle siyasî birlik ve beraberliğe kavuşacaktı.

Nitekim Timur'un, Deşt-i Kıpçak'ı kontrol altına aldıktan sonra dönüşünde, 1395/96 kışında Kuzey Şirvan'da Samur boyundan Osmanlı hükümdarı I. Bayezid'e yazdığı mektubundaki kayıtlar, Toktamış yenilgisi ile Altınordu devletinin ikinci derecede bir kuruluş haline gelmesi ve bu olayın Türk ve Memlûklular tarihi açısından ileri

⁹ İbn Arabşah, Aktav'ın taifesi ile Edirne taraflarına gittiğini söylemektedir (s. 84-85). Aktav ve yanındakilerinin bu yörelere çekildikleri biraz değişik şekilde Şerefeddin Ali Yezdi'de de anlatılmaktadır (I, s. 541). Ayrıca bk. Aurel Decei, *Etablissement de Aktav de la Horde d'or dans l'Empire Ottoman, au temps de Yıldırım Bayezid*. Zeki Velidî Togan armağanı, İstanbul 1950-55, s. 77-92; Zeki Velidî Togan, *Umumî Türk tarihine giriş*. İstanbul 1970, s. 348.

¹⁰ Bk. Şerefeddin Ali Yezdi, I, s. 551.

¹¹ Krş. Yakubovski, *Altın - Ordu ve inhitatı*. Hasan Eren trc. İstanbul 1955, s. 250 vd.

sürdüğümüz görüşümüzü, desteklemektedir. Ayrıca Timurlu kaynakların Deşt-i Kıpçak seferi ile ilgili kayıtlarını da doğrulayan bu mektubunda Timur: “Semerkand’dan haber geldi ki, Toktamış Hân ülkemiz çevresinde tahribata girişmiştir. Bunun üzerine Deşt-i Kıpçak ve Özbek diyarına büyük bir ordu ile dönmeyi kararlaştırdık. Sizin de işittiğiniz gibi onun üzerine yürüyerek Allahın yardımı ile adam akıllı tedip ettik ve tüm ordusunu ve maiyyet erkânını kılıçtan geçirdik”. “Ordumuzu topladığımız ve her türlü savaş hazırlıklarına giriştiğimiz, Toktamış ülkesi hâkim ve valilerinin kulağına gidince darmadağın oldular. Bazıları kaçarak Kefe denizi ve Kırım surlarına sığındılar. Allahın yardımı ile onların durumları büsbütün bozuldu. Bundan sonra, şu sırada Şirvan ülkesi kışlaklarında kışlamış bulunuyoruz. Biliniz ki, bu yaz Aladağ yaylasında yaylayacağım ve Şam (Suriye) tarafına yürümeyi kararlaştırmış bulunuyorum. Bu sebeple birbirimize yakınlaşacağımızdan, siz de, kendi durumunuzu bize bildiriniz. Halen güney yönünden Derbend’e muttasıl olan Samuran ve Âb-ı Samur’da bulunmaktayım. Eğer sizin tarafınızdan bu tarafı bilen tüccar ve seyyah gelirse, her türlü rüsûmdan muâf tutarak sizin âsar-ı sıdkınızın tezâhüratını gözleyeceğiz. Bizim dostluğumuzu kabul ettiğiniz takdirde, bunu kuvveden fiile getiresiniz. Şayet sizin sadakatınız gerçekleşmez ise Allahın izni ile büyük bir ordu ile üzerinize yürürüz.”

Daha sonra Timur bu tehdide rağmen şöyle devam etmektedir: “Bu arada duyduk ki, Toktamış kaçarak Özi ırmağından geçmiş Kefe deryası sahilindeki surların eteğine girmiştir. Siz eğer, kâfirlerle olan cenginizden başarı kazanırsanız, ben bu taraftan, siz o taraftan bu gibi mütemerridlerin def’i için harekete geçelim. Geçen yıl Irak-ı Arab bölgesine gittiğim zaman (1393/4) Şam tarafına, adı sanı bilinmiyen bir Çerkez oğlancığı için hediyeler ve elçiler gönderdik, işittiğimiz üzere elçileri haksız yere öldürttü. Şimdi Deşt-i Kıpçak işleri yoluna girdiği için Şam ülkelerine hareket etmeği tasarlıyoruz. Allahın izni ile o Çerkez oğlancığının (Berkuk) cezasını vermeği düşünüyoruz. Sivas kadıcığı (Kadı Burhaneddin Ahmed) kendisinin hiç bir kuvveti olmadığını bildiği halde kafasını bozmuş ve Çerkez oğlancığı ile dostluğa girmişse de (burada bölgesel ittifaktan söz edilmektedir) ona da haddini bildireceğiz.” Timur bundan sonra aralarındaki

haberleşmenin devam etmesi arzusunu belirterek sözlerine son vermektedir¹².

Burada görülüyor ki, Timur her ne kadar Türkiye ve Suriye varoşlarından ayrılmışsa da, bu yerler için tehdidi bâki idi. Daha açık bir deyişle 1393/94 yılı ile gelen ve gözlemciler tarafından hedeflerinin ne olacağı iyi tayin edilen tehlike kalkmış değildi. Çünkü mektubunda Timur, saldırısını önlemek için meydana getirilmiş bölgesel savunma ittifakından haberdar olduğunu açıkça belli etmekte ve buna dahil üyelerden birinin yaşamına son verdiğini açıklamakta, Türkiye ve Suriye'yi istilâ edeceğini haber vererek, I. Bayezid'i üstü kapalı tehdit ile, onu bağlaşıklarından ayırmaya çalışmaktadır. Ne var ki, bu açık beyanına rağmen Timur ânî bir kararla geri Semerkand'a dönmüştür¹³.

§ 2. Semerkand'a dönüşün somut nedenleri

Bizce Semerkand'a dönüşün somut nedenleri şu dört noktada toplanmaktadır:

1 — Daha Osmanlılarla karşı karşıya gelmeden önce aradaki Sivas-Kayseri hükümdarı Kadı Burhaneddin Ahmed'in zorlu ve başına sorunlar açabilecek bir rakip olduğunu anlaması,

2 — Bu çetin cevizle uğraşırken güneyden Berkuk'un ve kuzeyden yakalanamamış Toktamış'ın tekrar toparlanarak üzerine yürümeleri olasılığı — bunu mektubunda ima etmektedir — ile şayet Suriye'ye incek olursa aynı hareketin bu kez de Kadı Burhaneddin Ahmed -I. Bayezid ikilisi tarafından gelebileceği ihtimalinin varlığı,

3 — İmparatorluğun başkenti Semerkand'dan başlamak üzere tüm ülkesinde, otorite boşluğunun ortaya çıkardığı sorunlar,

4 — Nihayet Türkiye ve Suriye istilâsının daha plânlı, güçlü ve dinlenmiş ordu ile gerçekleştirilebileceğine inanması.

Şimdi bu somut nedenleri örnekler vererek açıklamaya çalışalım; Timur'un tüm siyâsî ve askerî gücüne rağmen, Türkiye'yi istilâsı sırasında direnebilecek tek kuvvetin Kadı Burhaneddin Ahmed olabileceğini anlamış olduğuna dair elimizde sağlam deliller bulun-

¹² Türkiye ve Yakın-doğu tarihi açısından son derece önemli olan bu mektup ilk kez tarafımızdan yayınlanmıştır. Bk. *Türkiye ve Yakın-doğu üzerinde 1393/94 Timur tehlikesi*, s. 182-190.

¹³ Bk. Nizameddin Şâmî, s. 168; Şerefeddin Ali Yezdi, I, s. 567.

maktadır. Onun Sivas-Kayseri hükümdarı hakkındaki bilgilerinin 1393/94 lerde Irak-ı Arab ile doğu Anadolu'yu istilâya başlamasından çok önceye ait olması kuvvetle muhtemeldir. Örneğin çağdaş kaynak *Bezme u Rezm'e* göre Türkiye hakkında bilgi sahibi bir şahıstan sadece Kadı Burhaneddin Ahmed'in düşmanlarını ve kuvvetlerinin sayısını öğrenmesi bu hususta yeter bir delildir kanısındayız. Kendisine verilen ve aynı zamanda XIV. yüzyılın son yarısı içinde Türkiye'de kuvvet dengesinin mahalli hâkimiyetler arasında nasıl dağıldığı yönünden de ilginç bilgiden, Sivas-Kayseri hükümdarının düşmanlarından Erzincan emîri Mutahharten'in¹⁴ 5 000, Karaman-oğullarının 10 000, Taceddin-oğlu Mahmud Çelebi'nin 6 000, Taşan-oğlu'nun 1000, Bafra emîrinin 2000, Moğollarla Diyar-ı Bekr ve Şam Türkmenlerinin 20 000 kadar suvari kuvvetlerine sahip olduklarını öğrenmişti. Ayrıca yine aynı kaynaktan, Timur'un bu kadar düşman karşısında bu hükümdarın kendisini nasıl koruyabildiği hususunda hayretini gizliyemediğini de öğreniyoruz¹⁵. Arap tarihçilerinden Aynî ve İbn Hacer'in bu hususa dair verdikleri haberler de görüşümüzü güçlendirmede yardımcı olmuşturlar¹⁶. Ayrıca 1395/6 tarihli Timur mektubundaki bizzat kendi ağzından çıkan "Sivas kadıcağı kendisinin hiç bir kuvveti olmadığını bildiği halde kafasını bozmuş ve Çerkez oğlancığı ile (Berkuk) dostluğa girişmişse de ona da haddini bildireceğiz" şeklindeki ifadeler¹⁷ Kadı Burhaneddin Ahmed'den çekinme kompleksinden kurtulma çabasının tezahüründen başka birşey olmaması gerekir kanısındayız.

İkinci somut neden için açık örnekler yakın tarihte bizzat Timur tarafından yaşanmıştı. Şöyle ki, Şerefeddin Ali Yezdî'nin *Zafernâme*'sinde geniş olarak anlatılan ve 11 ay gibi uzunca bir dönemi kaplayan 1391 seferi (Kunduz savaşı) sonucu mağlûp edilen Toktamış¹⁸, onun

¹⁴ XIV-XV. yüzyıllar Türkiye tarihinde ilginç roller oynayan ve isminden sık sık söz edilen bu emir ve emîrlüğünün tarihi ilk defa tarafımızdan yapılan bir çalışma ile ilim âlemine tanıtılmıştır. Bk. Yaşar Yücel, *XIV-XV. yüzyıllar Türkiye tarihi hakkında araştırmalar I. Mutahharten ve Erzincan emîrliği*. Belleten 140 (1971-72) s. 665-719.

¹⁵ Bk. *Bezme u Rezm*, s. 449.

¹⁶ Aynî, *İkdu'l-Cumân* XX. Veliyüddin Ef. Ktp. Nr. 2395-6, s. 41; İbn Hacer, *Inba*, I, vrk. 135 a.

¹⁷ Bk. *Türkiye ve Yakın-doğu üzerinde 1393/94 Timur tehlikesi*, s. 189.

¹⁸ Bk. Şerefeddin Ali Yezdî, I, s. 389-393, 400.

1393/94 yıllarında Kafkasya, Irak-ı Arab ve Doğu Anadolu'daki uğraşısında tekrar toparlanmıştı. Ayrıca Memlûklı Sultanı Berkuk'un aracılığı ile bölgesel ittifaka katıldıktan sonra¹⁹ Timur'un Türkiye içlerine yürümeğe hazırlandığı esnada da Derbend'i geçerek Şirvan şehir ve köylerini yağmalamıştı. Şimdi 1395 ilkbaharındaki Terek savaşında gerek Toktamış mağlûp edilmiş, gerekse devletinin geleceğini tayin eden bir sonuç alınmışsa da Toktamış yakalanamamış kaçmıştır. Geniş ve büyük topraklara sahip Toktamış'ın yeni kuvvetler toplayarak tekrar gerisinde bir mücadeleye girme ihtimali uzak değildi. Nitekim yukarıda geniş şekilde sözünü ettiğimiz Timur mektubunda yer alan "Bu arada duyduk ki, Toktamış kaçarak (Terek savaşı sonrası) Özi ırmağından geçmiş, Kefe deryası sahilindeki surların eteğine gitmiştir. Siz eğer, kâfirlerle olan cenginizden başarı kazanırsanız, ben bu taraftan siz o taraftan bu gibi mütemerridlerin def'i için harekete geçelim" şeklindeki beyanıyla, onun hakkındaki korku ve endişelerini açıkça beyan etmekte idi²⁰.

Timur devri kaynaklarında 5 yıllık sefer olarak nitelenen, İran, Gürcistan, Irak-ı Arab, Doğu Anadolu ve Deşt-i Kıpçak'ı içine alan bölgelerde sürdürülen harekât sırasında başkent Semerkand'dan uzun bir süre ayrı kalınmıştı. Daha Doğu Anadolu yürüyüşünün başlangıcında Avnik'e, Semerkand'dan gelen Vezir Emîr Hacı Seyfeddin Bahadır, Tûran'ın durumu hakkında herhalde hiç de ümit verici bir tablo çizmemişti²¹. Nitekim haberleri ciddi bir şekilde değerlendiren Timur, 1394 Eylülünde Toktamış'a karşı Türkiye'den geri döndüğünde, Tiflis, Şeki dahil Gürcistan'ı hâkimiyeti altına kattıktan sonra, Maveraünnehir'deki otorite boşluğunun ortaya çıkardığı sorunları halletmek için tedbirler aldığını görmekteyiz. Oğlu Emîrzâde Şahruh'u Semerkand'a göndererek halka karşı adil olmasını, yönetimin onlara iyi hizmet ulaştırmasını sağlamasını, Tûran bölgesinde huzur bozucu faaliyetlere son vermesini istemişti. Nitekim Şerefeddin Ali Yezdi'nin Semerkand'a gelen Şahruh'un halkın büyük sevgi gösterileri ile karşılandığına dair verdiği haber sahipsiz kalmışlığın tezahüründen başka bir şey değildir²². Ayrıca Şâmî'de yer alan, Şahruh Semerkand'a

¹⁹ Bk. yukarıda not 3.

²⁰ Bk. *Türkiye ve Yakın-doğu üzerinde 1393/94 Timur tehlikesi*, s. 188.

²¹ Bk. Nizameddin Şâmî, s. 156; Şerefeddin Ali Yezdi, *Zafernâme* I. Calcutta 1887, s. 703.

²² Şerefeddin Ali Yezdi, I, Muhammed Abbasî nşr. s. 516-519.

gelerek bölgede *emn-ü amanı* temin etti, *adl ve ihsanı* yerine getirdi. Herkes bunun sayesinde rahat ederek duada bulundu, şeklindeki kayıt da bu husustaki düşüncemizi açık biçimde desteklemektedir²³. Devletin merkezinde ortaya çıkan durum yanı sıra, harekât sahasına yakın bölgelerde de buna benzer olaylar meydana gelmişti. Örneğin ikinci kez istilâya uğramış İran'da bile, Deşt-i Kıpçak yürüyüşleri sırasında (1395) kıpırdanmalar başlamıştı. *Şafarnâme*'de bu kapalı olarak "Timur, İran'da işgal edilen şehir ve bölgeleri kontrolsüz bırakmaktan çekinmekte idi" şeklinde ifade edilmektedir²⁴. Torunu Emîrzâde Pîr Muhammed Ömer Şeyh'in bir ordu ile Şiraz'dan Horasan, İsfahan, Kirman taraflarına gönderilmesi de alınan tedbirler zincirinin bir halkasıdır²⁵.

Nihayet dördüncü somut neden olarak ileri sürdüğümüz Timur'un ânî dönüşüne etken nedenlerden biri olan, güçlü ve dinlenmiş bir ordu ile Türkiye ve Memlûklular topraklarının daha kolay istilâ edilebileceğini anlamasına gelince: Gerçekten bu noktayı vurgulayan kuvvetli delillere sahibiz. Örneğin, Terek savaşından sonraki askerî yürüyüş ve tenkil hareketlerinde ordu kumandanlarına meselelerin zaman kaybını gerektirmeyecek çabuklukla halledilmesi yolunda verdiği kesin emirler²⁶, askerinin savaş gücünü yitirmiş ve yorulmuş olması ile yakından ilgilidir. Hele Timur'un güzide emirlerinden Osman Abbas'ı idam ettirmesi, emîrler ve asker arasındaki mevcut bunalımın varlığına açıkça tanıklık etmektedir. Ne var ki, yukarıda ileri sürdüğümüz görüşümüzü destekleyen bu husustaki Şerefeddin Ali Yezdî'nin kaydı oldukça kısadır. Duruma berraklık getirmede bize yeterince yardımcı olamamaktadır. Kaynaktaki, uzun ve yorucu savaşlar dizisinin ordu düzeninde ve bireylerinde ortaya çıkardığı bunalımların bize yansımaları sağlayan, kayıtda "hakikatte vaki olmayan bir töhmet yüzünden Emîr Osman Abbas'ın katlini emretti ve öyle server bir takım mufsidlerin tezvirleri ile mahvoldu" denmektedir²⁷. Ne yazık ki, Yezdî'ye kaynaklık eden Nizameddin Şâmî bu olayda susmayı tercih etmiştir. Ne olursa olsun yukarıdaki ifadeler gerçekten de bu beş yıllık sefer müddetince sadık yardımcılık etmiş

²³ Bk. Nizameddin Şâmî, s. 157.

²⁴ Msl. bk. Nizameddin Şâmî, s. 167; Şerefeddin Ali Yezdî, I, s. 559-560.

²⁵ Bk. Şerefeddin Ali Yezdî, I, s. 560.

²⁶ Şerefeddin Ali Yezdî, I, s. 544.

²⁷ Şerefeddin Ali Yezdî, I, s. 544-545.

Emîr Osman Abbas'ın öldürülmesine karar vermesi askerî düzende bir bozulmanın başladığını kesinlikle kanıtlamaktadır. Timurlu müellifin bir takım müfsitler dediği, savaş yapmaktan bıkmış askerden başka birşey değildi. Pek tabiidir ki, böyle savaştan bıkmış yorgun bir ordu ile, daha açık bir deyişle bünyesinde yeni savaşlara karşı muhalif unsurları barındıran bir asker topluluğu ile Türkiye ve Suriye'nin istilâ hareketi başlatılamazdı. Diğer yandan 1395/96 kışının çok şiddetli geçmesi de esasen askerî perişan ve moralsiz duruma düşürmüştü. Bir baş öküzün 100 dinara, bir koyunun 250 dinar yükselmesi ayrıca hayvan yemlerinde görülen korkunç fiat artışlarına rağmen asker tarafından bulunamaması²⁸ da esasen savaşa bıkmış asker üzerindeki menfi etkileri eyleme dönüştürebilecek nitelikte olabileceği gözden uzak tutulmamalıdır. Burada ortaya çıkan ilginç duruma da kısaca dikkati çekmek istiyoruz. Bu da zorla Timurlu olmuş bölgelerde halkın uyguladığı iktisadî ambargo konusudur. Öyle görünüyor ki, Timur'u bölgelerinden silâh zoru ile uzaklaştıramayacaklarını anlayan halk sunî darlıklar yaratarak onu bölgelerini terke zorlamak yolunu seçmişlerdir.

§ 3. Timur'un Türkiye ve Yakın doğu üzerinde kontrol kurma çalışmaları

Yukarıda izaha çalıştığımız somut nedenlerin doğal sonucu Timur devlet merkezine dönmüştü. Ancak bu sırada şimdiye dek görmediğimiz uygulamada bulunmuştu. O da Timurlu yönetimi, tüm İran ve Azerbaycan bölgesinde kesin olarak yerleştirmeye yönelik çalışma idi. Daha açık bir deyişle bu yörelerdeki fethini ciddi bir şekilde emniyet altına almak istemişti. Bu tedbirler aynı zamanda Türkiye, Suriye ve Irak-ı Arab üzerindeki açık beyanlarının, bölgeden çekilmesine rağmen, geçerliliğini koruduğunu göstermesi bakımından da ilginçtir. Çünkü bir yandan ciddi bir şekilde idarî yapıda Timurlu sisteme yönelik tedbirleri alırken diğer yandan Türkiye ve Yakın-doğu üzerinde âdeta bir oto kontrol ve baskı mekanizmasını yerleştirmeye çalışmıştır. Şöyle ki, Azerbaycan ve Batı İran'ın yönetimi Miranşah'a verilmişti. Yani Baku Derbend'i Hemedan Bağdad'tan Rum diyarına (Türkiye) kadar bir yörede bundan böyle Timur adına tek sorumlu Miranşah olacaktı. Ayrıca bölgede

²⁸ Şerefeddin Ali Yezdi, I, s. 558-559.

Timurlu yönetimi yerleştirme ve korunmakla yükümlü bulunan Miranşah'a yarım kalmış işlerin bitirilmesi görevi de havale edilmişti. Örneğin Alıncak'ın alınması işi gibi. Bu nedenle onun Şiraz ve Horasan'daki emîrleri Azerbaycan'a nakledilmişlerdi. Miranşah yönetimine bırakılan bölgede ordusunun sağ kolu Avnik'e kadar Karabağ ve Nahcivan'ı kendilerine yurt edinmişlerdi. Sol kol ise Sokbulak ve Dergzin'den Hemedan'a kadar yayılmıştı²⁸. İran bölgesinde fethi temelleştirme yolunda yapılan çalışmalara bir diğer örnek de Emîrzâde Muhammed Sultan'ın Fars yöresinin idareciliğine atanması idi. Ayrıca Muhammed Sultan'ı takviye için olacak, Miranşah'ın emîrlerinden olup, Alıncak kalesi muhasarasını sürdüren Emîr Cihanşah da onun maiyyetine verilmişti²⁹. Bundan başka İran ve Tûran ülkeleri arasında tanpon bölge durumunda olan Horasan'da Şahruh'un idaresine bırakılmıştı. Bu suretle de Horasan, Siistan, Mazenderan ta Firuzkûh ve Rey'e dek bölge Şahruh'un idaresine terk edilmiş oluyordu. *Zafernâme*'lerdeki kayıtlara göre Şahruh'a bu görevini ifada yardımcı olabilecek kalabalık bir maiyyet erkânı verilmişti ki, Timur'un ölümünden sonra Şahruh'un iktidarı ele almasında bunların büyük yardımları dokunacaktır³⁰.

Burada bizce asıl üzerinde durulması gereken husus Timur'un, yukarıda da değindiğimiz gibi, Türkiye ve Yakın-doğu'yu daimî tehdit altında tutmayı amaçlamasıdır. Çünkü Timur bu uygulama ile bir yandan bölgede Timurlu idareyi sabitleştirmeye çalışırken öte yandan 1395/96 tarihli mektubunda da açıkladığı Türkiye ve Suriye'nin istilâ programı içinde bulunduğu dair olan düşüncesinde hiçbir değişme olmadığını göstermek istiyordu. Nitekim bu düşüncesini gerçekleştirmek için, devletinin iç sorunları hallettikten sonra, tekrar buralar için geri döndüğünde İran'dan geçerken herhangi bir direniş veya yeniden bölgeyi itaat altına alma gibi bir mesele ile karşı karşıya gelmek istemiyordu. Böylece dinlenmiş ve yöreyi tanıyan güçlü orduya sahip olacağına inanıyordu ki bunda haklı idi. Hatta bu tedbirleri de yeterli görmeyen Timur, Doğu Anadolu'da olduğu gibi –çünkü Doğu Anadolu'da kendisi için bu görevi yerine getiren bir kuruluş olarak Erzincan emîrliği vardı, 1386/7 yılından beri de onun Türkiye

²⁸ Bk. Şerefeddin Ali Yezdi, I, s. 562 vd., 576-577.

³⁰ Nizameddin Şâmî, s. 167; Şerefeddin Ali Yezdi, I, s. 573, 575-576; Natanzî, s. 369-370.

içinde bir kolu gibi çalışmakta idi³¹– Güney-doğu Anadolu’da bir ileri karakol kurmak istemiş ve bu yolda bir takım tedbirleri de sür’atle almıştı. Semerkand’a dönüşü sırasında üç yıla yakın bir süredir tutuklu bulunan Mardin meliki İsa’yı affetmiş ve Mardin hâkimliğini kendisine iade ederek buna dair bir de yarlıg vermişti³². Timurlu kaynakların verdikleri bu bilgileri Arab kaynaklarında doğrulamaktadırlar. Örneğin bunlar için Aynî en geniş şekilde bu olayı şöyle anlatmaktadır: “Mardin hâkiminin naibi Alâaddin Altınboğa, efendisinden kaçarak geldi. Çünkü efendisi Mardin meliki Mecdeddin İsa’yı Timur yakalayıp yanında aşağı yukarı üç yıl ahkoymuştu. Sonradan Timur Mardin hâkimini affedip, ona Mardin’de kendi adına hâkim olacağına dair yemin ettirmişti. O da Timur adına sikke kestirip, Mısır Sultanına (Berkuk’a) tabi olmayacağına ve Mardin’e varır varmaz Altınboğayı yakalattırıp kendisine yollayacağına dair söz vermişti. Bu şartlarla onun tutukluluk halini kaldırıp ülkesi Mardin’e gönderdi. Mardin’e vardığında kardeşinin oğlu kendisine iktidarı teslim etti ve İsa gelişinden önce Timur ile arasındaki anlaşmayı Altınboğa’ya bildirdi. Altınboğa kaçarak Kahire’ye Sultan Berkuk’a geldi”³³.

Yukarıda ileri sürdüğümüz görüşümüzü destekleyen bu kayıtda görülmektedir ki, Timur İsa aracılığı ile bölgedeki gelişmelerden haberdar olmak ve aynı zamanda Memlûkluların Sultanı Berkuk’un bu rularla ilgilenmesini önlemek istemektedir.

§ 4. Türkiye ve Yakın - doğu’da Timur’a direnişler

Ancak görüldüğü gibi Türkiye, Irak-ı Arab ve Memlûklular sahasını kesin olarak hâkimiyeti altına alma hedefine yönelik tedbir ve beyanlarına rağmen – bu husus Berkuk’un yerine tahta geçen Ferec’e yazdığı mektubunda da tartışma kabul etmez bir açıklıkta ifade edilmektedir³⁴ – dönüş siyasî tehdit ve korkuyu geçici bir süre

³¹ Bu durum için bk. *Mutahharten ve Erzincan emîrliği*, s. 687 vd.

³² Şerefeddin Ali Yezdi, I, s. 561.

³³ Aynî, XX, s. 12. Ayrıca bk. İbn Hacer, *Inba*, I, vrk. 149 a; İbnü’l-Furat, *Tarihü’l-düvel ve’l-mülâk* IX. K. Zurayk nşr. Beyrut 1936-1939, s. 453; İbn Kadı Şuhbe, *Düvelü’l-İslâm zeyli* II. Paris Bibl. Nat. Nr. 1599, vrk. 119 a.

³⁴ Mısır Memlûkluların hükümdarı Ferec’e yazdığı mektubunda Timur, kısaca Türkistan, Horasan ve İran fütuhâtından bahsettikten sonra vaktiyle Ferec’in bábası Berkuk ile dostane ilişkiler arzusunu gösterdiğini, bu maksatla tanınmış

için de olsa ortadan kaldırmıştı. Her ne kadar Timur'un bu bölgelere döneceği kesin olarak kabul edilmişse de, onun Toktamış'a bilâhara Hindistan'a karşı sürdürdüğü askerî faaliyetleri sırasında, Türkiye ve Yakın-doğu ülkelerinde, başlangıçta Timur'un bu arzusunu kıracak müsbet yönde gelişmeler olmuştu. Ancak bu durum uzun sürmemiş bilâhara onun bu bölgelerde görünmesini çabuklaştıracak lehine köklü değişimler meydana gelmişti. Bu nedenle burada bunları, Toktamış'la uğraşı sırasında meydana gelen gelişmeler ve 1395/96 tarihli mektubuna rağmen başkent Semerkand'a dönüş yapan Timur'un tekrar bu yörelerde görünmesine kadarki süre içinde ortaya çıkan gelişme ve değişimler olmak üzere, iki grupta toplayarak incelemek istiyoruz.

Gerçekten de tüm endişelerin varlığına rağmen, gerek Türkiye'deki Timur'a karşı olan kuruluşların liderleri, gerekse Yakın-doğu'daki siyasî kuruluş ve toprakların liderleri, daha Timur Toktamış seferi ile uğraştığı sırada hemen onun 1393/94 seferi ile Türkiye, Irak-ı Arab ve Suriye üzerinde kurmuş olduğu siyasî hegemonyayı³⁵ kendi lehlerine çevirme girişimlerine başlamışlardı. Bu faaliyetleri, özellikle bölgesel ittifakın güçlü üç üyesinin girişimlerini bir bakıma Timur'a karşı bir güç gösterisi olarak değerlendirmenin yalınlaşmayaacağı kanısındayız. Öyle anlaşılıyor ki, onlar bu girişimleri ile en azından Timur'da bazı tereddütlerin uyanmasına çalışmak istemişlerdi. Hatta onların bu çabaları Kadı Burhaneddin Ahmed ile Berkuk'un ölümüne kadar da devam etmişti. Biz inanıyoruz ki, yukarıda da izah etmeğe çalıştığımız gibi Timur'un dönüşünde diğer etkenler yanında, bu olumlu çabaların da payı olmuştur. Türkiye ve Suriye'nin Timur tarafından istilâsını en azından on yıl geciktirmiştir.

bir şahsı birçok hediyelerle elçi olarak Mısır'a gönderdiğini fakat Berkuk'un kötü bir yol tutarak elçiyi öldürttüğünü üstelik bazı yakın adamlarını hapse attığını, bunun üzerine kisas ve tutukluları kurtarmak için büyük bir ordu ile Mısır'a yürümeğe hazırlandığını, tam hareket edeceği sırada Toktamış'ın yeniden baş kaldırması üzerine Deşt-i Kıpçak seferine çıktığını, zafer kazandıktan sonra Semerkand'a döndüğünü, Mısır, Şam (Suriye) ve Anadolu'ya yapacağı sefer hazırlıkları ile meşgul iken Hindistan'a yürümek icap ettiğini söylemektedir. . . Bk. *Dizfîli Münşeâtı*. Veliyüddin Ef. Ktp. Nr. 2735, vrk. 83 b - 84 b; Sarı Abdullah Efendi *Münşeâtı*. Esad Ef. Ktp. Nr. 3333, vrk. 17b-19b. Ayrıca bk. yayınladığımız Timur mektubundaki ifadeler, *Türkiye ve Yakın-doğu üzerinde 1393/94 Timur tehlikesi*, s. 182-190.

³⁵ Geniş bilgi için bk. *Kadı Burhaneddin Ahmed ve devleti*, s. 121 vd.; *Türkiye ve Yakın-doğu üzerinde 1393/94 Timur tehlikesi*, s. 165-170, 170-174.

Timur'un siyasi hegemonyasını kırma mücadelesi, Türkiye ve Suriye'de onunla işbirliği içinde olanlara karşı başlatılmıştı. Çünkü gerek bölgesel ittifaka dahil üyeler gerekse diğer toplulukların liderlerince bunlar, Timur için siyasi hegemonyasını yerleştirmede bir aracı olarak kabul edilmekte idi. Üstelik içlerinde Karaman-oglu Alâaddin Bey gibi, Kadı Burhaneddin Ahmed, I. Bayezid ve Berkuk'tan intikam almak için onu Türkiye ve Suriye'yi istilâya tahrik edenler vardı. Nitekim kaynaklarımızın ifadelerine göre Karaman-oglu Alâaddin Bey, Timur'a Suriye'ye sefer yaptığı takdirde oğlu Mehmed Bey'i kendisine göndermeği vaad etmiş, şayet Avnik'ten (1394) Sivas-Kayseri devletine ve Osmanlı ülkesine yürüyecek olursa bizzat gelip kendisine katılacağını açıkça beyan etmişti³⁶. Yine bir diğer Türkmen beyi Dulkadir-oglu Suli Bey ise Timur'a elçiler göndererek, onu Suriye'nin istilâsına teşvik edip bu yörenin zaptı sırasında rehberlik yapabileceğini bildirmişti³⁷. Erzincan emîri Mutahharten'e gelince bizzat gelerek arz-ı hizmet ve ubudiyet etmiş, bununla da yetinmeyerek bilâhara Timur, Avnik hâkimi Mısır Hoca'nın üzerine yürüdüğünde ona eşlik etmiş ve bölgenin zaptında birlikte bulunmuştur. Ayrıca diğerleri gibi onu Türkiye ve Suriye'nin istilâsına tahriklerde bulunmuştu³⁸. Bunların yanı sıra Türkiye yakasında Timur'a itaat edenler arasında yer alan Karaman-oglu Alâaddin Bey ile Erzincan emîri Mutahharten, O Sivas'a doğru yürüyüşe geçtiğinde, burada bulunan dörtlü savunma ittifakına dahil Sivas-Kayseri devletine karşı saldırıya geçmişlerdi³⁹.

İşte Timur yön değiştirip Gürcistan'a, buradan da Toktamış Hân üzerine yürüdüğü ve Deşt-i Kıpçak'ı tekrar itaat altına alma işi ile uğraştığı sırada, bir yanda Berkuk, Kadı Burhaneddin Ahmed ve I. Bayezid bölgelerinde Timur'un gelişi ile ortaya çıkan bu baskı gruplarına karşı harekete geçerlerken, öte yanda Karakoyunlu Türkmenlerin lideri Kara Yusuf ve Ahmed-i Celâyir ata yurdlarına tekrar sahip olmak için Timurlulara karşı yoğun bir mücadele açmışlardı. Şimdi bunları sıra ile görelim. Türkiye yakasında Sivas-Kayseri devleti hükümdarı Kadı Burhaneddin Ahmed Timur'u istilâ için tahrik eden Karaman-oglu Alâaddin ile Erzincan emîri Mutahharten'i

³⁶ Bk. *Bezm u Rezm*, s. 456.

³⁷ *Bezm u Rezm*, s. 456.

³⁸ Bk. *Mutahharten ve Erzincan emîrliği*, s. 693 vd.

³⁹ Bk. *Bezm u Rezm*, s. 462-463.

tedip için sür'atle harekete geçecektir. Timur'un Türkiye'yi istilâ hareketini kolaylaştıracak davranışları sırasında yani 1394 yazı sonlarında Karamanlılar Sivas-Kayseri devleti topraklarına taarruza geçerek Kayseri'ye kadar ilerlemiş, şehri şiddetle yağma ve tahrip etmişti. İşte aynı yılın sonbaharında büyük bir ordu ile Kayseri'ye gelen Kadı Burhaneddin Ahmed, Karaman İli'ne girmiş, Aksaray'ı hâkimiyet sahasına katarak Niğde'de Karamanlıları bozmuş ve Alâaddin Bey'i Niğde kalesine sığınmaya mecbur bırakmıştı. Zaman zaman zor durumlarda kalmasına rağmen bölgede geniş çapta bir sindirme işlemi uygulayan Kadı Burhaneddin Ahmed neticede, Karaman-oglu Alâaddin Bey'in bundan böyle düşmanca davranışlarda bulunmayacağı (H. 798/1395 M.) da içeren sulh teklifini kabul etmiş ve Aksaray'a dönmüştü⁴⁰.

1395 baharında, 1386/87'lerden beri Timur'la işbirliği halinde bulunan ve Türkiye'de Timur devletine ait bir üs ve ileri karakol durumunda olan Erzincan emîrliğine karşı yürüyüşe geçmişti. Bu sefer sırasında Erzincan İli'nde görülmemiş derecede yağma ve tahribat yaparak emîrliğe ait bazı toprakları ülkesine katmıştı⁴¹.

Osmanlı hükümdarı I. Bayezid'e gelince bu da kendisi tarafından Sinop kolu halinde siyasî yaşantısının devamına izin verdiği Candaroğulları beyliğine karşı son derece sert bir tavır almıştı. Timur'un Türkiye'yi istilâsını hararetle bekleyenlerden biri de beylikler devri Türkiye'sinin renkli şimâsı İsfendiyar Bey idi. Ancak onun, Karamanlılar, Dulkadırlılar ve Erzincan emîrliği gibi Timur'la olan ilişki ve aktif faaliyetlerine benzer devrin kaynaklarına yansıyan bir davranışını görememekteyiz. Yalnız Osmanlı hükümdarı I. Bayezid'in 1390 kışında Batı Anadolu üzerine yaptığı sefer sırasında—biz bu seferi Türkiye'nin Osmanlıların liderliğinde siyasî bütünleşmesi için girişilmiş ilk ciddi teşebbüs olarak kabul ediyoruz—hâkimiyetlerine son verilmiş bulunan uc gazi beyliklerinden Aydın, Saruhan ve Mentеше beylerine iltica hakkı tanıyan bir beylik olduğu bilinmekte idi⁴². Üstelik bu beylerin Timur'la ilişki kurmalarına da öncülükte bulunduğu dair kaynaklarımızda açık beyanları vardır. Herhalde bu

⁴⁰ Bk. *Kadı Burhaneddin Ahmed ve devleti*, s. 127-128.

⁴¹ *Bezm u Rezm*, s. 474-475.

⁴² Bununla ilgili geniş bilgi basılmakta olan "*Kuzey-batı Anadolu tarihi, 1300-1461*" adlı kitabımızda verilmektedir.

düşüncelerle yüklü İsfendiyar Bey, Osmanlılara ve Kadı Burhaneddin'e olan düşmanlığını açıklamak ve kayıplarını telâfi etmek için çıkan fırsattan yararlanmak istememesi düşünülemezdi. Nitekim de O, ilişki halinde bulduğu hâmesi Timur'un Türkiye içlerine yürüyüşe geçtiği haberini alınca ihtimal ki Kastamonu'yu tekrar alarak beyliğinin bütünleşmesini sağlamak istemişti. Ancak Timur'un Türkiye hudutlarından çekilmesinden sonra, I. Bayezid bu yolda kendi üzerine düşen görevi yerine getirmek için, Eflak'ın Osmanlı tabiliği altına sokulması ile sonuçlanan Rovina zaferini takiben Anadolu'ya döndükten sonra İsfendiyar Bey'i Sinop'ta muhasara etmişti. Ancak kesin sonuç alamamıştı. İsfendiyar Bey'in I. Bayezid'i metbu tanıması ve ülkesinden bir kısmını vermesi şartına bağlı bir anlaşma olmuştu. Kaynaklarımızdaki, ülkesinin bir kısmını iade etti, şeklindeki beyanlar hiç şüphe yok ki, İsfendiyar Bey Sinop'ta yaşantısını sürdürdüğüne göre, 1394'lerde yaptığı genişleme sonucu aldığı topraklar olmalıdır⁴³.

Diğer yandan Türkiye içlerinde ülkesinin uzantısı bulunan Memlûklü Sultanı Berkuk da aynı biçimde faaliyetlere başlamıştı. Birbirine paralel ve aynı amaca yönelik bu hareketler bize müttelikler arasında yeni bir anlaşmanın var olduğu düşüncesini vermektedir. Daha Timur'un Irak-ı Arab'a dahil olarak Memlûklü Sultanlığı hudutlarına yakın gelmesi ile faaliyete geçen Berkuk, bizzat ona karşı savaş için hazırlıklara başlamıştı⁴⁴. Hazırlıkları tamam olunca da büyük bir ordu ile Suriye'ye gelmişti⁴⁵. Böylece Timur'a karşı güçlü bir rakip olabileceğini göstermişti. Ancak Timur'un Toktamış Hân ile savaşmak üzere döndüğünü öğrendikten sonra bölgedeki Timurlu kalıntıları temizleme işlemine başlamıştı. Memlûklü Sultanının bu yoldaki girişimlerini şöyle özetlemek mümkündür. Şam ve Halep'teki kalışı sırasında Timur'la işbirliği halinde olduklarını öğrendiği Eşrefiye Memlûklarını tutuklatmış, yine onunla işbirliği içinde bölgede Timurlu yönetimi gerçekleştirmede yardımcı unsurlar olabileceklerini göstermiş olan bir takım Arab oymaklarını şiddetle tedip etmişti. Bu arada durumlarından şüphelendiği bir kısım büyük

⁴³ Keza bk. yukarıda adı geçen kitabımıza.

⁴⁴ Bk. İbnü'l-Furat, IX, s. 350, 366, 374; İbn Kadı Şuhbe, II, vrk. 93 a; İbn Hacer, *Inba*, I, vrk. 129 b; Şehabeddin Tekindağ, *Berkuk devrinde Memlûklü sultanlığı*. İstanbul 1967, s. 79-80.

⁴⁵ Bk. İbnü'l-Furat, IX, s. 382; İbn Hacer, *Inba*, I, vrk. 136 b; İbn Sasra, *Durru'l-Mudi'a*, I, II, Wiltiam M. Brinner nrş. Berkeley 1963, s. 194 vd. (İng. trc.)

emîrlerin de tutuklanmasını emreden Berkuk hudut valileri arasında da geniş çapta değişiklikler yapmıştı⁴⁶. Tüm bu tedbir ve tedipler göstermektedir ki esasen her fırsatta Memlûklı Sultanlığından kopma mücadelesi veren Suriye'deki devlete muhalif unsurlar bu kez de derhal Timurla işbirliğine geçmişlerdir. İbn Sasra'nın çağdaş Şam kroniğindeki kayıtlarda bu görüşümüzü doğrulamaktadır⁴⁷. Fakat Berkuk'un bu yoldaki faaliyetleri arasında en dikkate değer olanlarından birisi Dulkadırlılara karşı olanıdır. Çünkü Yakın-doğu'da görünen Timur'a elçi ve mektuplar göndererek, onu Suriye'ye inmeğe teşvik eden ve yanında bulunup bu yörenin istilâsında yol göstericilik etmek isteyen Dulkadır-oğlu Suli Bey idi⁴⁸. Bu açık beyan karşısında Timur tehlikesinin geçici olarak kalkmasından sonra, esasen düşmanca davranışlarından dolayı nefret beslediği Dulkadırlı Suli Bey'i kesin olarak zararsız hale getirme kararı almıştı. Zira şimdiye dek tüm kusurlu tutum ve davranışlarını büyük bir hoşgörü ile karşılayan ve onu affeden Berkuk, bu son davranışından sonra üzerine Halep valisi kumandasında büyük bir kuvvet göndermişti (1395 ilkbaharı)⁴⁹. Nitekim ağır bir darbe yiyen Suli Bey bundan böyle Memlûklı Sultanlığına karşı olabilecek her hangi bir davranışta bulunmamıştı. Ancak Berkuk, isyanlarından ve devlet aleyhine dış düşmanlarla ilişkilerinden bıktığı bu beyi 1398 Mayısında oğlu Sadaka Bey aracılığı ile Maraş yaylasında öldürtecektir. Buna dair en geniş ve yerli kaynaklarımızı da doğrulayan bilgi Aynî'de mevcuttur. 800 yılı olayları içinde yer alan bu ilginç kayıtda: "Ramazan ayının onu ile yirmisi arasında Türkmenlerin büyüğü Emîr Suli öldürüldü. Onu herkesin uyumakta olduğu bir zamanda, Maraş'ın üstündeki çadırında karısı ile uyumakta iken, Alihan denilen bir adam bıçaklayarak öldürdü. Berkuk uzun senelerden beri Alihan'ı bu işe teşvik ediyordu . . . . Alihan'ın Suli ile ilişkilerine gelince; Alihan onun oğlu Sadaka'nın hizmetinde idi. Suli ona emniyet etmekte ve güvenmekte idi. Suli Bey'in Üç-Ok ve Boz-Ok Türkmenleri arasında şöhreti çok büyük olup hürmet ve saygı görürdü. Emîrliği esnasında Elbistan, Maraş ve

⁴⁶ İbnü'l-Furat, IX, s. 386; İbn Kadı Şuhbe, II, vrk. 106 b. Ayrıca bk. Şehabeddin Tekindağ, *Memlûklı sultanlığı*, s. 81-82.

⁴⁷ İbn Sasra, s. 195-196 (İng. trc.).

⁴⁸ *Bezm u Rezm*, s. 456.

⁴⁹ Bk. Mukrimin Halil Yinanç, *Dulkadırlılar* madd., 1A; Şehabeddin Tekindağ, *Memlûklı sultanlığı*, s. 98.

yöresinde adaletle hükmederdi. Bilâhara halka zulmeden, mal ve mülkünü alan ve askerlerini İslâm ülkesine yayan Suli Bey, dünyada fesatlığa başlamıştı. . . . . Berkuk'un ondan canı yanmıştı. Onu ele geçiremediği gibi onunla savaşmamıştı da"⁵⁰.

Öte yandan Irak-ı Arab ve Doğu Anadolu'da Timur tarafından tedibe uğramış ve yurtlarından kovulmuş bulunan Karakoyunlular ve Celayırliler de onun dönüşünden sonra kurmağa çalıştığı düzene karşı harekete geçmişlerdi. Irak-ı Arab'daki Celayırlilerin son temsilcisi Ahmed-i Celayır, 1393 Eylülünde Timur'un Bağdad önlerine gelmesi sırasında ülkesini terk etmek zorunda kalmıştı⁵¹. Bilâhara Memlûklü Sultanlığına iltica eden ve burada iyi bir kabul gören Ahmed-i Celayır'ın tek arzusu tekrar yurduna dönerek yönetimi ele almaktı. Bu işde de Berkuk'un yardımını elde etmeğe çalışıyordu. Bunda başarıya ulaşan Ahmed-i Celayır onun bölgeden uzaklaşmasından sonra Berkuk'un yardımları ile tekrar gelerek Bağdad'a hâkim olmuştu⁵². Esasen Berkuk'un bu beyi himaye etmesindeki gaye, kendi ülkesine yakın yerlerde Timurlu yöneticilerin bulunmamasını istemesi idi. Karakoyunlu Türkmenlerinin Kara Yusuf'un liderliğinde başlattıkları mücadelelere gelince: Atalarının yurtlarına tekrar sahip olma ve Timur izlerini yörelerinde kaldıрмаğı hedef alan bu girişimlere dair Arab kaynakları ile çağdaş Ermeni kaynakları Timur kaynaklarını aşan bilgiler vermektedirler. Örneğin Medzoplu Toma'ya göre, Kara Yusuf, Timur'un Toktamış'la uğraştığı sırada, eski yurduna dönmüş Erçiş'i almıştı. Bu haberin Timur'a ulaşmasından sonra

⁵⁰ Aynî, XX, s. 37-38; İbn Hacer, *Inba*, I, vrk. 158a, 163a. Krş. Mükrimin Halil Yinanç, *Dulkadirîliler* madd., IA. Ayrıca bk. Dulkadir-oğulları beyliğine dair yeni bir araştırma. Refet Yinanç, *La dynastie de Dulghadir de l'origîne Jusqu'à La conquête Ottomane*. Paris 1973, s. 73 (henüz basılmamış doktora çalışması).

⁵¹ Timur'un, Celayırlilerin Bağdad'daki son temsilcisi Ahmed-i Celayır'e karşı giriştiği faaliyetleri ve onun Memlûklü Sultanlığına ilticası (1393/94) için bk. Şerefeddin Ali Yezdî, I, s. 456; Nizameddin Şâmî, s. 166 vd.; İbn Arabşah, s. 47; Hâfız-ı Ebrû, *Zübdetü't-tevârih*. Fatih Ktp. Nr. 4370-71, vrk. 258 b-259a, 271 a; Ahmed b. H'andsâh el-Hüseynî, *Zafernâme*. Fatih Ktp. Nr. 4428, vrk. 164 b; *Bezmu Rezm*, s. 19-23; Aynî, XIX, s. 452-453, 458; İbn Hacer, *Inba*, I, vrk. 129 b, 134 a; İbnü'l-Furat, IX, s. 344-345, 367, 374; İbn Kadı Şuhbe, II, vrk. 91b-92a, 98 b; İbn Hatip en-Nasiriye, I, vrk. 58 b; Hrand D. Andreasyan, *XIV. ve XV. yüzyıl Türk tarihine ait ufak kronolojiler ve kolofonlar*. Tarih Enstitüsü dergisi 3 (1973) s. 96; K. Sanjian, s. 114. Ayrıca bk. Şirin Beyanî, *Tarih-i Âl-i Celâyir*. Tahran 1345, s. 70 vd.

⁵² Bk. İbn Sasra, s. 211 vd.

Van ve yöresinin idaresini kendisine bıraktığı, Kürd emiri İzzeddin Şîr, az sayıda Timurlu askerler eşliğinde Kara Yusuf'a karşı harekete geçmişse de bir sonuç alınmamıştı. Yine aynı kaynağa göre İzzeddin Şîr'e yardıma gelen Avnik emiri Atlamış geri dönerken Kara Yusuf ve kardeşi Yar Alî tarafından tutsak alınmıştır⁵³. Arab kaynaklarının verdikleri bilgilerde bu kaynağı doğrulamaktadır. Bunlarda Kara Yusuf'un 20 000 kişilik Timurlu askere başarı kazandığına işaretler Avnik kalesi sahibi olan ve Timur'un bu bölgeye bıraktığı en sadık bağımlılarından biri Atlamış'ın esir alındığını ve Kara Yusuf tarafından Kahire'ye gönderildiğini söylemektedirler⁵⁴. Sadece kısa olarak Atlamış'ın esir alındığını söyleyen Timurlu yazarlar arasında *Hâfız-ı Ebrû*'dan⁵⁵ başka Şerefeddin Ali Yezdî de Karakoyunlu Türkmenlerin faaliyetleri hakkında oldukça geniş bilgi vermektedir. Buna göre Karakoyunlu Kara Yusuf bu sıra çok sayıda Türkmen kuvvetleri ile Aladağ yöresinde karargâh kurmuştu. Hoy üzerine yürümeye karar vermişti. Ancak Tebriz'den gelen bu haberden sonra Emîrzade Pîr Muhammed yanındaki emîrleri ile sür'atle Tebriz'e yetişmişti. Burada Miranşah'ın maiyyet emîrlerini de yanına alan Pîr Muhammed, çok sayıda bir ordu ile (Arab kaynakları bu sayıyı 20 000 olarak vermektedir) Kara Yusuf'un üzerine yürümüştü. Hoy'a geldiğinde, Kara Yusuf'un öncü kuvvetlerinin Karadere'de bulunduğu dair yeni bir haber alınmıştı. Ancak Timurluların geldiğini öğrenen öncü kuvvetler derhal dönerek gelişmelerden Kara Yusuf'u haberdar etmişlerdi. Nihayet çekilen Kara Yusuf ve kuvvetlerini takip eden Timurlular Avnik'e kadar gelmişler, fakat kendisi ile herhangi bir temas imkânı sağlayamamışlardı⁵⁶. Burada görülüyor ki, kaynağa göre her hangi bir çarpışma olmamıştır. Ancak kanaatimiz odur ki, bu ifadeler bile yukarıda Arab ve Ermeni kaynaklarına göre verilen bilgilerin doğruluğunu göstermeye yetmektedir. Çünkü genellikle Timur aleyhine gelişmelerde susmayı tercih eden *Zafernâme* yazarları bu

⁵³ Bk. Thomas de Medzopn, *Exposé des guerres de Tamerlan et de Schah-Rokh dans l'Asie occidentale*. F. Nève Frans. trc. Bruxelles 1860, s. 61-62.

⁵⁴ Arab kaynaklarına göre bu sırada Musul'u da almıştır. Bk. İbnü'l-Furat, IX, s. 430; İbn Hacer, *Inba*, I, vrk. 145 a, b; İbn Kadı Şuhbe, II, vrk. 109a; Makrizî, *Kitabü's-Sülûk* III. Fatih Ktp. Nr. 4379, vrk. 194 a. Krş. Faruk Sümer, *Kara Koyunlular*. Ankara 1967, s. 61-62.

⁵⁵ *Hâfız-ı Ebrû*, vrk 313 b.

⁵⁶ Bk. Şerefeddin Ali Yezdî, I, s. 540.

arada Şerefeddin Ali Yezdi, Kara Yusuf'un Aladağ yöresine gelerek karargâh kurduğunu ve Hoy'a yürümek istediğini söylemesi bile Kara Yusuf'un, Timur'un Deşt-i Kıpçak'ta faaliyette bulunmasından istifade ile atalarının yurduna dönmek ve yöredeki Timur kalıntılarını silmek için bölgesel ittifaka dahil üyeler gibi davrandığını açıklamaya yetmektedir.

§ 5. Bölgesel ittifakı güçlendirme çalışmaları

Yukarıda çizmeğe çalıştığımız siyasi görünüm sırasında dikkati çeken bir husus dörtlü ittifaka dahil üyeler arasında evvelce yapılmış anlaşmanın yürürlükte olmasıdır. Üstelik 1395/96 kışında I. Bayezid'e Timur tarafından yollanan, yukarıda geniş şekilde değindiğimiz, mektuptaki tehditlere rağmen, dostluk ilişkilerini daha da pekiştirdiklerine şahit oluyoruz. Buna dair pek çok somut örneklere sahibiz. Şöyle ki, 1396/97 yılında Timur emirlerinin Sivas'a müdahalesini, aşağıda değinileceği üzere gönderdiği askerî yardım ile önleyen Berkuk bilâhara Timur'un Türkiye ve Suriye'ye ikinci bir yürüyüş yapma olasılığına karşı ortak müdafaa ve ittifakı sağlamlaştırmak gayesi ile elçisini Sivas sarayına göndermişti. Çağdaş bir kaynak *Bezm u Rezm*'deki bu hususa ait bilgiler son derece dikkat çekicidir. Bu kaynağa göre, Mısır Memlûklu Sultanı Berkuk, Kadı Burhaneddin Ahmed ile kardeşçe geçinmekte, ittifaka riayet etmektedir. Sürekli olarak karşılıklı elçi ve mektuplar teati edilmekte bu arada her defasında kendisine kuvvetli yarış atları ve kıymetli kumaşlardan oluşan hediyeler Mısır sarayından gönderilmektedir⁵⁷. Yine aynı kaynaktaki bir diğer haberde, 1397 yılında Memlûkların Halep valisi değerli hediyelerle Sivas'a bir elçi göndermiştir. Elçi Halep ordusunun emrinde olduğunu ve istenildiği zaman sür'atle yardımına gelebileceğini beyanla, Şam Türkmenlerinin itaat altında bulunduğuna, hudut bölgesinde Sivas-Kayseri devletine karşı harpçu girişimlerde bulunmayacaklarına dair Berkuk'un teminatını getirmişti⁵⁸. *Bezm u Rezm*'deki bu bilgiler Arab kaynaklarında yer alan ifadelerle de doğrulanmaktadır⁵⁹. Öte yandan Timur'un bölgesel ittifaktan ayırmak istediği⁶⁰ I. Bayezid ile Memlûk Sultanı Berkuk arasında da dostluğu

⁵⁷ *Bezm u Rezm*, s. 528-529.

⁵⁸ *Bezm u Rezm*, s. 529.

⁵⁹ Krş. İbn Hacer, *Inba*, I, vrk. 149 a, 158 b.

⁶⁰ Bk. yukarıda not 12.

pekiştirecek yoğun bir diplomatik ilişki kurulmuştu. Nitekim tıpkı Kadı Burhaneddin Ahmed gibi hareket eden ve buhran sırasında oluşan pakta katılan I. Bayezid Timur'un açık tehditlerine rağmen dönüşünden sonra da müttefikleri ile ilişkilerini sürdürmüştü. Kadı Zeyneddin Sefer Şah'ı değerli hediyelerle Memlûkluk başkenti Kahire'ye göndererek dostluğu takviye ettiği gibi 1394'lerde kurulmuş olan paktın yürürlükte olduğunu göstermişti⁶¹. Nihayet bu yoldaki teşebbüslerin her zaman destekçisi olduğunu girişimleri ile ispatlamış olan Berkuk da Tolumin Ali Şah'ı Osmanlı başkentine gönderecektir. Arab kaynaklarındaki bilgilerden açıkça anlaşılmaktadır ki, Berkuk bu hareketiyle Timur'un Türkiye ve Suriye'ye yeni bir istilâ hareketine girişme olasılığına karşı bölgesel dayanışma ve işbirliğini güçlendirmek istemektedir⁶². Ancak burada dikkati çeken ilginç bir durumla karşı karşıyayız. Bu da bölgesel ittifakın güçlenmesi çabalarının sürdürüldüğü sırada Kadı Burhaneddin Ahmed - I. Bayezid ikilisine dair bu yoldaki benzer girişimleriyle ilgili herhangi bir haberin kaynaklarımızda yer almamasıdır. Ancak kanaatimiz o dur ki, her iki devletin siyasi tarihlerine göz atıldığında, böyle bir teşebbüsün yokluğuna rağmen 1394'lerden sonra 1398 yazında Kadı Burhaneddin Ahmed'in ölümüne dek ilişkilerde şeklen de olsa bir dostane hava hâkimdir. Çünkü bunun aksi bir davranış vaki olsa idi yerli kaynaklara inikas etmesi gerekirdi. Nitekim Sivas - Kayseri devleti ile Osmanlı devleti arasında ilişkilerin 1393/94'lerden önce dostluk ve işbirliği ilkesine dayanmadığına dair kaynaklarımızda pek çok bilgi yer almaktadır. Ancak Timur'un Yakın-doğu'da görünmesi ve Türkiye'yi istilâya hazırlanması üzerine, şeklen de olsa düşmanlık ve kuşku yerini dostluk ve işbirliğine bırakmıştı. Buna rağmen her iki tarafta geçmişin verdiği derslerden ihtiyatlı hareket ettiği gerçeği gözden uzak tutulmamalıdır. Nihayet aşağıda anlatılacağı üzere 1398'de Kadı Burhaneddin Ahmed'in ölümünden sonra gelişen olaylar da bunu açık bir tarzda doğrulamaktadır.

Ancak tüm iyi niyet ve çabalara rağmen bu bölgesel işbirliği uzun süre yaşayamamıştı. İlk kez Toktamış'ın davranışları ile yara almıştı. Toktamış tahtını kaybettikten sonra Litvanya'ya sığınmıştı. Bunların yardımı ile tekrar durumunu düzeltme mücadelesi verirken

⁶¹ Aynî, XX, s. 9; İbn Hacer, *Inba*, I, vrk. 148 a, 149 a.

⁶² Bk. İbnü'l-Furat, IX, s. 457; İbn Kadı Şuhbe, II, vrk. 120 b.

bir yandan Memlûkluları kırmış öte yandan da I. Bayezid'in kuvvetleri ile Tuna nehri civarında savaşa girmişti⁶³. Bununla beraber kaynaklarımızda yer alan açık bilgilerin ışığı altında işbirliğinin bozulmasına yol açan gelişmelerin asıl Osmanlı devletinden geldiğini söyleyebiliriz. Çünkü Timur gibi cihangirlik sevdası ile hareket eden I. Bayezid, Sivas-Kayseri devleti hükümdarının ölümünden sonra, bu devlete ait yerleri nihayet Mısır Memlûkları Sultanı Berkuk'un ölümünden sonra da Sultanlığın Türkiye içindeki topraklarını hâkimiyet sahasına dahil ederek ittifakı çökertmişti. Nitekim bununla ilgili olarak İbn Tagribirdî'nin *en-Nücum*'unda yer alan şu kayıtlar son derece ilginçtir: "Timur Sivas'ı alıp orada pekçok insan öldürdü. Bundan kısa bir müddet sonra Osman-oğlu'nun (I. Bayezid) elçileri geldiler. Osman-oğlu mektubunda Timur'a karşı iş birliği edip, Mısır Sultanı ile beraber olmayı istiyordu. Kendisi alçak gönüllülük ve tavazu gösteriyordu. Onun mektubuna kulak asan olmadı. İleri gelen emirler, şimdi dostumuz oldu. Fakat Sultanımız Berkuk öldüğü zaman ülkemize yürüyüp Malatya'yı almıştı. O bizim dostumuz değildir. O kendi ülkesini ve halkını savunsun. Biz de kendi ülkemiz ve halkımızı kendimiz savunalım⁶⁴."

§ 6. Timurluların 1396/97'lerde müdahalesi ve yeni gelişmeler

Timur'un Türkiye ve Suriye'de kendisine tabi ve işbirliği halinde bulunanlara karşı izlenen bu sindirme ve kayıpların telâfisi politikasından haberdardı. Nitekim gerek 1395/96 tarihili mektubundaki ifadeler⁶⁵ gerekse 1396/97 lerde, Batı İran ve Azerbaycan'ın idaresine memur oğlu Miranşah'ın Suriye ve Türkiye'ye yaptırdığı bir gösteri yürüyüşü, yine bu tarihlerde Timur elçisinin Erzincan'da bulunması bu hususa ait en belirgin örneklerdir. Nitekim yukarıda değindiğimiz Timurlu mütteliklerin sert çıkışları bu tarihlerde tekrar şiddetlenmişti. Timur'un emri ile girilen ve Miranşah idaresinde yürütülen bu hareketlerin iki istikamette olduğu anlaşılmaktadır. Bunlardan biri Bağdad ve Suriye istikametidir. Nitekim İbn Hacer de 1396/97 yılı olayları arasında, "Timur'un oğlu Miranşah'ın Musul ve el-Cezire'ye

⁶³ Bk. Aynı, XX, s. 22, 56; İbnü'l-Furat, IX, s. 462.

⁶⁴ İbn Tagribirdî, *en-Nucûmu'z-zâhire fî mülûki Mısır ve'l-Kahire* VI. William Popper nşr. California 1915-1923, s. 45-48.

⁶⁵ Bk. yukarıda not 12.

yürüdü ve Karakoyunlu Kara Yusuf bunun üzerine Suriye taraflarına kaçtı” demektir⁶⁶. Çağdaş bir Türkiye kaynağı *Bezm u Rezm*’deki yer alan “Kadı Burhaneddin Ahmed’in Erzincan seferine katılmak için hududa gelen Akkoyunlu Ahmed Bey Timurluların Bağdad ve Suriye’ye inceklerini duyunca geri döndü” şeklindeki bu kayıtda⁶⁷ yukarıda düşüncemizi doğrulamaktadır. İkinci istikamet ise Sivas’a yönelik olmuştur. Buna dair en geniş bilgi Arab kaynaklarında verilmektedir. Bunlardan İbn Hacer’de Timur emirlerinin Erzincan’a geldiği ve Sivas’a yürüyeceklerinden söz edilmektedir⁶⁸. Yine bir diğer kaynaktan ise, “Erzincan’a gelen Timur emirlerinin yanlarındaki kuvvetlerle Sivas’a yürüyecekleri haberi üzerine bölgede oturan Moğol oymakları (Samagar, Barambay, Çaygazan) adı geçen şehire saldırıya geçince, Kadı Burhaneddin Ahmed dostu Memlûklü Sultanından yardım istemişti” denilmektedir⁶⁹. Nihayet adamları aracılığı ile Timur’un hareketlerini devamlı kontrol altında bulunduran Berkuk, bir kısım Timur emirlerinin Erzincan’a geldiklerini öğrenince Temürboğa en-Mancukî’yi Şam’a gönderip sefer hazırlıklarına başlatmıştı⁷⁰. Öte yandan Kadı Burhaneddin’in yardım çağrısına olumlu cevap veren Berkuk, Suriye ordusunu Erzincan taraflarına göndermişti. İbn Arabşah’a göre bu sefere iştirak etmiş olan Şam valisi Tanam ordusu ile Erzincan’a gitmiş ve pek çok ganimetle geri dönmüştü⁷¹. Ayrıca Sivas’a gönderilen Memlûklü askeri de buradaki Moğol oymaklarının giriştikleri düşmanca davranışları zararsız hale getirmişti. Burada verilen izahattan sonra görülmektedir ki, Timur dönüşünden sonra aleyhine meydana çıkan gelişmeleri ve bağımlılarına karşı girişilen hareketleri önlemek istemektedir. Ayrıca hedef olarak da Kadı Burhaneddin Ahmed ve Karakoyunlular seçilmiştir. Çünkü bölgesel ittifakın Türkiye’deki üyelerinden en faali ve Timur’la bağlantısı olanlara karşı en sert tedbirleri uygulayanı Kadı Burhaneddin Ahmed idi. Karakoyunlular ise bölgelerinde Timur’a karşı amansız bir mücadele veren tek Türkmen topluluğu olarak baştan beri Timur’un antipatisini kazanmıştı.

⁶⁶ İbn Hacer, *Inba*, I, vrk. 149 a.

⁶⁷ *Bezm u Rezm*, s. 493-494.

⁶⁸ Bk. İbn Hacer, *Inba*, I, vrk. 158 b.

⁶⁹ İbn Hatib en-Nasiriyye, I, vrk. 48 a.

⁷⁰ İbn Kadı Şuhbe, II, vrk. 124 b.

⁷¹ İbn Arabşah, s. 67.

Hakikaten de bu tehlikenin bertaraf edilmesinden sonra Bir taraftan Kadı Burhaneddin Ahmed öte yandan Karakoyunlular tekrar bölgelerinde askerî faaliyetlere geçeceklerdir. Örneğin Karakoyunlu Kara Yusuf Suriye'den geri dönerek Musul'u tekrar hâkimiyet sahasına katmıştı⁷². Kadı Burhaneddin Ahmed'e gelince aşağıda anlatılacağı üzere Erzincan emîrlîği ve Karaman-oğulları topraklarına karşı kesin neticeler almağı amaçlıyan hareketlere girişmişti. Timurluların Türkiye'de tekrar görünmelerinden yarar uman ve bu davranışı hamilerinin kendilerini unutmadığı şeklinde yorumlayan Erzincan emîri Timurluların geri dönmediği haberini yayarak Sivas-Kayseri topraklarına saldırıya geçmişti. Ancak bu sırada Timur Semerkand'da idi ve Türkiye'ye gelmiş bulunan Miranşah'ın emîrleri de İran'a dönmüşlerdi. Bütün bunların verdiği rahatlık içinde Kadı Burhaneddin Ahmed Timur'a bağlı ve ona ileri karakol görevi yapan Erzincan emîrini kesin şekilde ortadan kaldırmayı hedef alan bir askerî harekâta girişmişti. Ancak Kadı Burhaneddin'in bu yoldaki faaliyetleri yeni değildi. 1394'de Timur'un Türkiye'den ayrılışından hemen sonra başlamıştı. Şöyle ki, ilk hamlede Mutahharten'in hâkimiyet sahasına dahil Koyulhisarı muhasara ile bağ bahçe ve evlerini harap etmişti. Sonra da Şarkî Karahisar'ı kuşatmıştı. Yayla mevsimini Köseadağ'da geçiren bölgesel ittifakın güçlü üyesi, Timur'un en sadık bağımlısı Erzincan emîrinin işini bitirmek için harp eksiklerini gidermeğe çalışmıştı. Nihayet Divanındaki" *Gönlümü acebleme ger kasd-ı Erzincan ider*" şeklindeki kayıt da Timur'a kayıtsız şartsız teslim olmuş Erzincan emîrlîğinin sonunun bir an önce gelmesini istediği hususunda duyduğu özlemi gayet güzel bir şekilde ifade etmektedir⁷³. Nihayet harekete geçen Sivas ordusu Erzincan İli'ne girince Kemah valisi huzura gelecek sadakatını bildirmişti. Bu defa Mutahharten'in düşmanlıklarından bıkmış olan Kadı Burhaneddin Ahmed, onu sindirmek için büyük bir şiddetle hareket etmişti. Bir ay müddetle Erzincan topraklarında tahribat ve mezalim yapmıştı. Hatta onun bu seferine Akkoyunlu Ahmed'de katılmıştı⁷⁴. Çünkü Timur'la iş birliği yapan Mutahharten onlara da çeşitli zararlar vermişti. Nitekim bu yürüyüşün sonunda herhalde Erzincan emîrlîğini kontrol altına alma düşün-

⁷² İbn Hacer, *Inba*, I, vrk. 156 a.

⁷³ *Bezm u Rezm*, s. 475; *Kadı Burhaneddin Ahmed divanı*. T. D. K. nrş. İstanbul 1944, s. 183.

⁷⁴ *Bezm u Rezm*, s. 476-477.

cesi ile olacak Bayburt'a kadar olan bölgeyi Akkoyunlu Ahmed Bey'e ikta eden Kadı Burhaneddin Sivas'a dönmüştü. Ancak çok geçmeden Timur'a arkasını dayamış olan Mutahharten tekrar harekete geçmişti. Bu kez Akkoyunlu Kara Yölük Osman Bey'de kardeşi Ahmed Bey'e isyan ederek Erzincan emîri ile birlikte harekete başlamıştır. Bugüne kadar dikkatlerden kaçan bu olay belki de Timur-Kara Yölük yaklaşmasının başlangıcıdır. Zira 1398 yılında Kadı Burhaneddin'i öldürecek olan bu Türkmen Bey'i Timur sayesinde Akkoyunlu devletinin kurucusu olarak tarihe geçecektir⁷⁵. Bu yeni gelişmeler üzerine bir kere daha Erzincan bölgesinde görünen Kadı Burhaneddin, *Bezm u Rezm*'de güçlü bir emir olarak nitelenen Mutahharten'e Pulur savaşında yenilmekten kurtulamamıştı (Ekim 1395)⁷⁶. Bu başarıdan sonra, Kadı Burhaneddin'in bölgeden çekilmesinden de yararlanan Mutahharten Akşehir yakınlarında görünmüştü. Bu tehdit karşısında Akşehir ve Suşehri muhafızlığına atanmış olan Bozdoğan-oglu Sa'd-ul-Mülk de Akşehir'i boşaltıp Sivas'a çekilmişti⁷⁷. Ancak hiç şüphesiz Mutahharten'in bu başarılarında yukarıda değindiğimiz, Miranşah emirlerin Türkiye içlerine doğru harekete geçmelerinin de büyük payı olmalıdır. Çünkü bu emirlerin faaliyetlerine devam ettikleri müddetçe Kadı Burhaneddin Sivas'tan ayrılamamıştı. Üstelik Karaman-oglu Alâaddin Bey'de bu sırada devlete karşı faaliyetlerini arttırmıştı. Hatta daha da ileri giderek devleti içten parçalamak istemiş ve Kayseri valisi Şeyh Müeyyed ile ilişki kurmuştu. Nitekim bölgesel anlaşma gereği Berkuk'un yardımları ile atlatılan bu tehlikeden sonradır ki Kadı Burhaneddin yine Erzincan'a karşı yürüyüşe geçecektir (1397). Ancak Timur yanlısı Karaman-oglu Alâaddin Bey ortağının yardımına dolaylı olarak yetişecek ve Kadı Burhaneddin'in Erzincan için arzularının gerçekleşmesine engel olacaktır. Burada dikkati çeken bir hususda Türkiye'deki Timur'a bağlı kuruluşlar arasında da bir dayanışmanın varlığıdır. Zira Karaman-ogulları ile Erzincan emîrlığının davranışlarında açık bir benzerlik ve meselelere yaklaşımlarında bir ortaklık hemen göze çarpmaktadır. Her defasında Kadı Burhaneddin'in hareket serbestisini engelleyici hareketlerde bulunmuşlardır. Şimdi de Kayseri'ye kadar ilerleyen Karaman-oglu

⁷⁵ Buna dair geniş bilgi için bk. *Kadı Burhaneddin Ahmed ve devleti*, s. 150-162.

⁷⁶ Bk. *Mutahharten ve Erzincan emîrligi*, s. 696-700.

⁷⁷ *Bezm u Rezm*, s. 486.

Alâaddin Bey şehri yağma etmişti. Çok geçmeden Karaman-oğulları ile birlikte hareket ettikleri anlaşılan Üçok ve Kınık Türkmenleri de başka taraftan Kayseri'ye yüklenip yağma ile uğraştıkları haberi Erzincan bölgesinde bulunan Kadı Burhaneddin'e ulaşmıştı⁷⁸. Karaman-oğlu Alâaddin Bey'in bu hareketi kader birliği yaptığı dostunu Kadı Burhaneddin baskısından kurtarmaktan başka bir amaca yönelik değildi. Her ne kadar Kayseri'yi daima kendi hâkimiyet sahasının tabii bir uzantısı olarak görmekte ise de güçlü hükümdar Kadı Burhaneddin'in buna imkân vermiyeceğini tecrübe ile öğrenmişti. Sür'atle Kayseri'ye gelen Kadı Burhaneddin Ahmed Timur'a bağımlı bu beyi cezalandırmak istedi. Ancak Kadı Burhaneddin Ahmed'in Kayseri'ye gelmesi üzerine Karaman-oğulları ve Türkmenler bölgeden çekilmişti. Buna rağmen Karaman-oğlu Sivas-Kayseri devletine karşı düşmanca tutumunu sürdürmüş bu kez de Kayseri valisi Şeyh Müeyyed aracılığı ile devlete yeni güçlükler çıkarma yolunu seçmişti⁷⁹. Nihayet bu teşebbüsünde başarıya ulaşan Karaman-oğlu Alâaddin Bey Şeyh Müeyyed'i devlete karşı ayaklandırmıştı. Bu isyanı bastırmak için tekrar Kayseri'ye gelen hükümdar, meseleyi istediği şekilde çözümledikten sonra Karaman-İli'ne girdi. Elçi aracılığı ile de Alâaddin Bey'e firar yolunu tutmayıp katı muharebeyi kabul etmesini istedi. Ancak Karaman-oğlu Alâaddin yine kaçarak Konya'ya çekilmişti. Bunun üzerine tam bir ay müddetle, Erzincan İli'nde yaptığı gibi, Konya, Niğde ve Larende'yi geniş ölçüde yağma ve tahrip etti (1396/97). Bu hareketten sonra Karaman-oğlu bir daha devlete karşı ciddi bir harekete girişmediği gibi yanında bulunan Moğol oymaklarından Samagarlılar Kadı Burhaneddine katılmışlardı. Nihayet sıranın kendisine geldiğini gören Erzincan emiri onun Timur ittifakından ayrılmasını havi mektubuna olumlu cevap vermek zorunda kalmıştı. Pulur savaşı sırasında esir ettiği askerlerle her türlü eşyayı iadeye hazır olduğunu, her sene hazinesine 300 000 akçe ile seferlerine asker göndermek taahhüdü ile sıkı bir şekilde Kadı Burhaneddin Ahmed'in tabiyetini kabul ettiğini bildirmişti⁸⁰. Burada açıklıkla görülmektedir ki, bölgesel ittifaka dahil Kadı Burhaneddin Türkiye'de Timur'la ilgisi bulunan kuruluşlara karşı sürdürdüğü

⁷⁸ *Kadı Burhaneddin Ahmed ve devleti*, s. 143.

⁷⁹ Bk. *Kadı Burhaneddin, Ahmed ve devleti*, s. 144-145.

⁸⁰ Keza bk. *Kadı Burhaneddin Ahmed ve devleti*, s. 149.

korkusuzca mücadelede başarıya ulaşmıştır. Görüşümüz odur ki 1398 yazındaki ölümü biraz da erken olmuştur. Çünkü o yaşasa idi bu onurlu mücadeleyi bizzat Timur'un kendisine karşı da verecekti.

Öte taraftan Timur'un bağımlısı olan Karaman-oğulları Kadı Burhaneddin'in ülkesine karşı giriştiği saldırılar ve devlete bir iç sorun çıkarma çabalarından bir sonuç alamıyacağını anlayınca, bu defa dörtlü ittifaka dahil Osmanlı topraklarına müdahaleye başlamıştı. Emri altındaki oymakları Ankara ve Bursa yörelerine göndermişti. Hatta başlangıçta kısmî de olsa bazı başarılar kazanmıştı. Bu kuvvetler Anadolu Beylerbeyi Timurtaş'ı tutsak etmişlerdi. Şimdiye dek her türlü düşmanca davranışları I. Bayezid tarafından affa uğrayan ve Mısır Memlûkları Sultanı Berkuk'un da himayesini görmüş olan, Alâaddin Bey bu tutumu ile daha da tehlikeli olmağa başlamıştı. Onun Timur'la ilişkide olduğunu da bilen I. Bayezid için bu bey'i tedip etme zamanı gelmişti. Nihayet güçlü bir ordu ile Karaman topraklarına giren Osmanlı hükümdarı, Timurtaş'ın tutsaklık halinin kaldırılmasına rağmen yürüyüşüne devamla Akçay savaşında ona ağır bir darbe indirmişti. Bu yenilgi üzerine Konya'ya çekilen Alâaddin Bey'i esir almış, bilâharada Timurtaş'a teslim edilen bu bey öldürülmüştü (1397)⁸¹. Nitekim yukarıda da değindiğimiz, gibi, öteden beri Memlûkluların himayesinde bulunan bu bey'in öldürülmesi olayına Berkuk'un seyirci kalması da taraflarca bu bey'e duyulan nefreti gayet açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Bu arada Mısır Memlûkları Sultanı Berkuk'un da boş durmadığı ve bölgesine yakın yerlerde Timur'la ilgisi bulunan beylere karşı faaliyet gösterdiği anlaşılmaktadır. Ancak kaynaklarımızda onun askerî faaliyetlerinden söz edilmemektedir. Bununla beraber ülkesine komşu ve Timur'a tabi Mardin emîrliği üzerinde bir baskı kurduğu ve bunun sonucu da Mardin meliki İsa'nın onun itaatını tanıdığını görmekteyiz. Aynı'de 1397/98 yılı olayları arasında yer alan şu ilginç haber "yine bu yılda Mardin şehrinde Sultan Berkuk adına hutbe okundu. Bu haberi Mengliboğa gelecek yılın başında getirdi (801/1398). Beraberinde Sultan Berkuk'un ismi bulunan dirhemler de getirmişti. Mardin meliki İsa Sultana elçisini göndererek Timur'a tabi oluşundan dolayı özür diliyor ve kendisine itaatta devam ettiğini bildiriyordu. Buna mukabil Sultan Berkuk'da kendisine hâkimlik

⁸¹ Bk. Şehabeddin Tekindağ, *Karamanlılar madd.*, İA.

beratı ve hediye olarak da 30 000 dinar gönderdi⁸² düşüncemizi doğrulamaktadır.

§ 7. Kadı Burhaneddin Ahmed ve Berkuk'un ölümleri ile ortaya çıkan yeni durum

Sivas-Kayseri hükümdarı, Timur'un tehditlerine önem vermediğini her fırsatta açıklamıştı. Ancak, bölgesel savunma paktının (1394) yapımcısı Kadı Burhaneddin'in 1398 yazında Kara Yölük Osman tarafından öldürülmesi⁸³ Türkiye'de yeni bir dönemi başlatmıştı. Bizce bu öldürme olayında Timur'un payı vardır. Tıpkı Berkuk'un Dulkadirli Suli Bey'i ortadan kaldırmada uyguladığı metodu, Timur'da Kadı Burhaneddin Ahmed için uygulamış görünmektedir. Çünkü bu olaydan sonrada onun hep Timur'la işbirliği içinde bulunması da görüşümüzle tamamiyle uyum halindedir⁸⁴. Gerçekten de bu hükümdarın ölümü Timur'a tabi kuruluşlarda sevinçle karşılanmıştı. Hatta Timur'un kendisi bile bu haberden son derece memnun kalmış İbn Arabşah'a göre sevinçten âdeta uçmuştu⁸⁵. Ayrıca I. Bayezid'in de sonraki tutumu onun da bu memnunlar gurubuna dahil olduğunu göstermektedir. Burada hemen değinmek yerinde olur ki, Timur'a karşı Anadolu Türklüğünün savunuculuğunu yapan ve I. Bayezid'in pasif tutumu yanında, aktif hareketleri ile bunu ispatlayan Kadı Burhaneddin Ahmed'in ölümü aynı zamanda bölgesel dayanışma ve işbirliği döneminin de sonu olmuştu.

Çünkü Osmanlı hükümdarı I. Bayezid, öteden beri Türkiye'nin siyasî bütünleşmesi çabalarına karşı en büyük rakip gördüğü Sivas-Kayseri hükümdarının siyaset alanından çekilmesi ile Doğu'ya doğru yayılma engelini ortadan kalktığını görerek harekete geçmişti. Bunun yanı sıra Güney-doğu Anadolu'daki Memlûklü Sultanlığı arazisine sarkması, Timur'un gelişi ile başlayan, detente dönemini sona erdirmiş dostluk ve işbirliği yerini yeniden kuşku ve düşmanlığa bırakmıştı. Bu durumun ise Timur'a kolayca Türkiye ve Suriye'yi işgale götüren

⁸² Bk. Aynî, XX, s. 38-39; İbn Hacer, *İnba*, I, vrk. 157 a.

⁸³ Ayrıntılı ve en yeni bilgiler için bk. *Kadı Burhaneddin Ahmed ve devleti*, s. 156-159.

⁸⁴ Buna dair ayrıntılı bilgi bu araştırmamızın devamı olacak "Timur tarihine ait araştırmalar II. Timur'un Türkiye ve Yakın-doğu ile ilişkileri (1400-1402)" adlı yazımızda verilecektir.

⁸⁵ Bk. İbn Arabşah, s. 76; İbnü's-Şihna, *Menâzir*, vrk. 167 b.

yolu açtığından hiç şüphemiz yoktur. Her ne kadar aşağıda anlatacağımız siyasi gelişmelerde, Türkiye içinde Kadı Burhaneddin Ahmed'den boşalan yeri Osmanlı hükümdarı doldurmak istediği görülecekse de, dost ve müttefiklerini kaybetmiş, hâkimiyet sahası içinde kendisine muhalif unsurları barındıran I. Bayezid'in, Timur'a karşı tek başına bir şey yapamadığı görülmektedir.

İşbirliğinin devam ettiği dönemde olumlu bir hareketle 1397 yılında kazandığı Akçay savaşı sonunda Karaman-oğlu Alâaddin Bey'i yenen I. Bayezid, Konya, Larende, Develi ve Aksaray gibi Karaman-oğulları beyliğine ait şehirleri alarak sahile kadar ilerlemiştir⁸⁶. Böylece Karaman-oğulları beyliğine son vermiş olan Osmanlı hükümdarı, Kadı Burhaneddin Ahmed'in öldürülmesinden sonra Danişmendiye bölgesine inerek Amasya'yı almıştı. Kaynaklara göre de Kara Yölük Osman Bey tarafından muhasara edilmekte olan Sivas'ın idarecilerinin çağrısı ile büyük oğlu Süleyman Çelebi'yi sayıca çokluk bir ordu ile buraya göndermişti. Schiltberger'inde beraber bulunduğu bu kuvvetler Kara Yölük Osman Bey'i mağlûp ederek Sivas'ı Osmanlı topraklarına katmıştı. Bu sefer, Sivas-Kayseri devletinin sonunu getirmiş ve tüm toprakları Osmanlılar tarafından işgal edilmişti⁸⁷. Giderek 1399 yılında Memlûklü Sultanlığı tahtındaki değişiklikten istifade eden I. Bayezid, aradaki işbirliği ve dostluk ittifakının varlığını unutarak⁸⁸, Fırat üzerindeki Memlûklü nüfuz sahasına inmiş, Arab kaynaklarındaki bilgilere göre de Elbistan, Malatya, Darende ve Divriği'yi idaresi altına geçirmişti⁸⁹. Burada görülüyor ki, Osmanlı hükümdarı Orta Anadolu, Canik yöresinden sonra Orta Fırat bölgesini de ülkesine katarak Türkiye'nin siyasi bütünleşmesi yolunda önemli adımlar atmıştır. Ancak bir yönüyle olumlu olarak nitelendirebileceğimiz bu gelişmeler öte yandan Timur'a karşı müdafaa sisteminde büyük bir boşluk meydana getirmişti. Bu sırada Timur'un Hindistan seferi ile meşgul olması biraz da I. Bayezid'e rahat hareket etmek imkânı sağlamıştı denilebilir. Belki de o bu ânî ilhaklarla Timur'a gücünü göstermek istemiş, bu sayede onda Türkiye'ye gelme hususunda tereddütler hasıl olabileceğine inanmıştı.

⁸⁶ Bk. Kalkaşendî, *Subhu'l-aşa* V. Mısır 1334, s. 368.

⁸⁷ *Kadı Burhaneddin Ahmed ve devleti*, s. 160-161.

⁸⁸ Krş. İbn Tagribirdî, *en-Nucûm*, VI, s. 45-48.

⁸⁹ Bk. Aynî, XX, s. 78, 108; İbn Hacer, *Inba*, I, vrk. 169 a, 181 b.

Hiç şüphesiz I. Bayezid'in başarıları sonucu ortaya çıkmış olan bu yeni durumdan en fazla etkilenen Timur'un Türkiye'deki bağımlıları idi. Bunlar arasında da, sözü edilen devrede, hâlâ siyasi hayatta faal rol oynayanı, Erzincan emîrliği idi. Çünkü Osmanlı hükümdarı yaptığı genişleme ile bu emîrliğe hudut komşusu olmuştu. Nitekim emîrliği üzerine düşen bu yeni tehdit karşısında onun yine hamisi Timur'a dayandığını görmekteyiz.

§ 8. Timur'un 1399/1400'lerde Yakın-doğu ve Türkiye'de tekrar görünmesi

İşte yukarıda genel hatları ile çizmeğe çalıştığımız, siyasi panoramayı oluşturan olayların vukua gelişlerinde, Timur Hindistan seferini yönetmekte idi. Nitekim bu seferi başarı ile sonuçlandıran Timur başkent Semerkand'da kısa bir süre dinlendikten sonra İran'a dönmüştü. *Zafernâme* yazarları, Timur'un bu bölgede görünmesinin temel nedenlerini saklama çabası içindedirler. Bunlara göre özellikle Azerbaycan ve yörelerine Ermeni ve Gürcü askerlerinin tecavüzler yaptığı, bunun sonucu reâyânın zarar gördüğünü haber alan Timur, bu yörelerdeki Timurlu düzene karşı girişilmiş faaliyetleri durdurmak için tekrar İran'a dönmüştü. Her halde Karakoyunluların ve Ahmed-i Celayir'in faaliyetleri de burada kapalı olarak ima edilmek istenmektedir.

Bize göre biraz acele olarak bu bölgeye dönmesinin nedenleri:

1 — Oğlu Miranşah'ın bölgede Timurlu düzenin bozulmasına yol açan durumu,

2 — Türkiye ve Suriye'yi istilâ etmekteki kararlılığı karşısında artık zamanın kendi aleyhine çalışmaya başladığını görmesi idi. Kanımızca özellikle ikinci nokta Timur için gerçekten hayati önem taşımaktaydı. Çünkü, Kadı Burhaneddin Ahmed ve Berkuk ölmüşlerdi. I. Bayezid yaptığı ilhaklarla Türkiye'nin siyasal bütünleşmesi yolunda önemli adımlar atmıştı. Ayrıca bölgesel savunma paktı çökmüştü. Bunun yanı sıra gecikme, Memlûklü Sultanlığındaki hükümdar değişikliğinin ortaya çıkardığı kararsızlığı ortadan kaldırmayacağı gibi, Türkiye'deki ilhakların I. Bayezid yönetimine ısınmasına yol açabilecekti.

Şimdi bu somut nedenleri biraz daha açarak durumu izaha çalışalım. Batı İran'ın yönetimi eline bırakılan Miranşah, 1396

sonbaharında Hoy civarında attan düşmüş ve kuvvetli bir beyin sarsıntısı geçirmiş, durumu o günden beri normale dönmemişti⁹⁰. Bu dönem zarfında da moral çöküntüsü içinde kendisini içki ve eğlenceye veren Miranşah, devlet meseleleriyle ilgisini kesmişti. Bunun doğal sonucu olarak da Timurlu idare mekanizması işlemez hale gelmişti. Timur daha Semerkand'da bulunduğu sırada Miranşah'ın muhalefet fikrinde olduğunu, yasak ve yosunu terk ederek devlete ait mal ve hazineyi cömertçe harcamaya devam ettiği haberini almıştı⁹¹. Nitekim İbn Arabşah'ın tam metnini verdiği ve Miranşah'ın niyet ve gayelerini aksettiren bir mektubu Timur daha Hindistan seferi sırasında almıştı. Bu mektubunda Miranşah babası Timur'a artık istirahate çekilmesi zamanının geldiğini hatırlatmakta idi⁹². Ayrıca Natanzî'nin kayıtlarına göre etraf hâkim ve idarecilerin Miranşah'ın bu tutumu yüzünden itaatı terkederek düşmanca tutum ve davranış içine girmişlerdi⁹³. İşte Timur'lu kaynakların zikrettikleri Gürcülerin ve Ermenilerin bölgedeki hareketleri hakikaten de Miranşah'ın bozuk düzen yönetiminin bir sonucu olduğu yukarıdaki izahattan açıkça anlaşılmaktadır. Nihayet Karakoyunluların ve Celayirli-lerin faaliyetlerindeki rahatlığı da buna bağlamak her halde haksızlık olmaz kanısındayız.

Somut nedenlerden ikincisine gelince; Bilindiği gibi Timur'un Türkiye ve Memlûklü Sultanlığı üzerindeki emelleri 1393/94 seferi sırasında gerçekleşmemişti. Yöresel bazı başarılarına rağmen bölgeden ayrılmak zorunda kalmıştı⁹⁴. Ancak her fırsatta buraları istilâ edeceğini açıklayan, aldığı tedbirlerle de bunu ispatlayan, cihanşûmul bir imparatorluk kurma mücadelesi veren Timur'un tekrar bu bölgelere döneceği tartışma götürmez bir gerçektir. Üstelik şimdi Türkiye ve Suriye'de meydana gelen radikal değişimler Timur için gecikmeyi imkânsız hale getirmişti. Çünkü Timur kendilerinden her zaman çekindiği iki rakipten kurtulmuştu. Bunlardan biri Timur'dan kork-

⁹⁰ Şerefeddin Ali Yezdî, II, s. 147; Natanzî, s. 372.

⁹¹ Şerefeddin Ali Yezdî, II, s. 150-151; Natanzî, s. 373; Devletşah Tezkeresi, E. Browne nşr. Leiden 1901, s. 330.

⁹² Bk. İbn Arabşah, s. 105 vd. Delhî fetihnâmesinin sureti, için bk. *Netayicü'l-efkâr münşeâtı*. Üniversite Kıp. Nr. 399, vrk. 15a-25b,

⁹³ s. 372-373.

⁹⁴ Bk. *Kadı Burhaneddin Ahmed ve devleti*, s. 121-126; *Türkiye ve Yakın-doğu üzerinde 1393/94 Timur tehlikesi*, s. 165-174.

madığını her fırsatta açıklamış olan Sivas-Kayseri hükümdarı Kadı Burhaneddin Ahmed (ölümü 1398 yazı)⁹⁵. idi. Diğeri ise Mısır Memlûklı Sultanı Berkuk'du (ölümü 1399)⁹⁶. Bu iki liderin ölüm haberini aldığında Timur'un gösterdiği memnuniyete dair kaynaklarımızda yer alan kayıtlar düşüncemizin doğruluğunu kanıtlamaktadır. Örneğin İbn Hatib en-Nasriyya'nın haberinde, Berkuk'un ölüm haberini getiren kişi Timur tarafından 15 000 dinar ile taltif edilmişti⁹⁷.

Öte yandan Timur'un bu bölgelerle hiçbir zaman ilgisini kesmediğini gösteren kuvvetli delillere de sahibiz. Aslı kaynaklarımızdan biri Nizameddin Şâmî'nin *Zofernâme*'sinde bu hususu doğrulayan kayıtlar bulunmaktadır. Bu kaynağa göre Hindistan seferi sırasında Miranşah'ın Tebriz ve Irak'tan gelen elçilerinden Timur'un Bağdad, Şam (Suriye) Rum (Türkiye) ve Deşt-i Kıpçak hakkında bilgiler almıştır⁹⁸. Timur Kutluğ Oğlan'ın Özbek vilâyetinde ölümüyle halkın birbirine girmiş olduğu haberi kendisine bu sırada verilmişti. Yine Mısır ve Suriye'nin sahibi Berkuk'un ölümünden sonra devlet erkânı ve ümerânın birbirine güvenemeyerek muharebeye başladığı, bir kısım emîrlerin bu bunalım sırasında öldüğünü öğrenmişti. Ayrıca gözlemcilerin verdikleri bilgilere göre, Berkuk'tan sonra iktidar koltuğuna çocuk yaşta oğlu Ferec'in oturması sonucu Sultanlıkta bir otorite boşluğu meydana çıkmış, çocuk hükümdarın elinde hiç bir nüfuz ve imtiyaz kalmamıştı.

Böylece kendisine bölgede karşı durabilecek bir tek hükümdar kalmıştı o da Osmanlı hükümdarı I. Bayezid idi. Şurası bir gerçektir ki, her ne kadar I. Bayezid şeklen kendisi için güçlü bir rakip durumunda görünüyorsa da, gerçekte Türkiye'de silah zoru ile yapılan ilhaklar sonucu oluşturulan, oturmamış bir siyasî bütünleşmenin başı olarak Timur için cihanşümul imparatorluk idesini gerçekleştirmeğe uygun bir ortamın sahipliğini yapmakta idi.

İşte bu görünüm içinde bir durum değerlendirmesi yaptığını inandığımız Timur yine bölgede görünmüş ve sür'atle Türkiye, Irak ve Memlûklı hâkimiyet sahalarına yetişmek istemiştir. Bu yürüyüş

⁹⁵ Bk. yukarıda not 83.

⁹⁶ Bk. Şehabeddin Tekindağ, *Memlûklı sultanlığı*, s. 111 vd.

⁹⁷ I, vrk. 238 a.

⁹⁸ s. 206 vd.

öncesi Herat'ta bulunan Şahruh'a bir emirnâme gönderen Timur, ondan emirlerinden bazılarını sür'atle Azerbaycan'a göndermesini istemişti⁹⁹. Ayrıca emîr Süleyman Şah'ı önden Tebriz'e yürümesini isteyen hükümdar¹⁰⁰ her batı seferine çıkışta yaptığı gibi devletin doğu ucunda güvenlik tedbirleri almıştı. Bu gaye ile Ömer Şeyh'in oğlu İskender'i Endican tarafına gönderdikten başka başkentin yönetimini de Emîrzade Muhammed Şah'a bırakmıştı. Bu ön hazırlıklardan sonra 1399 Eylülünde Semerkand'dan ayrılan Timur'a Rey'e geldiğinde Şahruh da tüm kuvvetleri ile gelip katılmıştı¹⁰¹. Nihayet babası Timur'un gelmekte olduğu haberini alan Miranşah, yönetimde gösterdiği kötü davranışlara rağmen Rey'den hareket etmek üzere bulunan hükümdara yetişmişti. Ancak iyi kabul görmedi. Üstelik hakkında tahkikat yapmak üzere Hoca Akboğa ve Celâl İslâm Tebriz'e gönderildi. Tahkikat heyeti devlete ait resmi kayıtları incelemeye tabi tutarak Miranşah'ın yönetimi sırasında keyfi bir tutumla dağıttığı hazineye ait para toplattırıldı. Onu bu tarz bir yönetime iten ve yörede Timurlu düzenin sarsılmasına yardımcı kişiler idam edildi. Şerefeddin Ali Yezdî, öldürülenler arasında devrin musiki ve şiir ustalarının kabarık bir listesini vermektedir¹⁰². Ne var ki 1399 seferi sırasında Yezdî'nin verdiği bu geniş bilgiye rağmen Şâmî susmaktadır. Ancak bunun nedenini izah güçtür.

1399/1400 kışını Karabağ'da geçiren Timur'a Şeki vilâyetinin yeni hâkimi Seyyid Ali'nin oğlu Seyyid Ahmed ile Şirvan meliki Şeyh İbrahim tabiiyetlerini bildirmişlerdi. Buna karşı onlara eski mansıb ve makamları iade edilmişti¹⁰³. Timur ilkbaharda büyük bir kurultay yapılmasını emretmişti. Öyle anlaşılıyor ki, bu toplantıda devletin iç ve dış sorunları ve yapılması istenen işler tümü ile müzakere edilmişti. Kaynakların susmasına rağmen görüşümüz odur ki, bu büyük kurultaydaki müzakerelerin ağırlık noktasını Türkiye, Suriye ve Irak'ın istilâsı sorunu teşkil etmiş olmalıdır. Ayrıca en ince noktalarına kadar plân ve programı hazırlandığı anlaşılan istilâ hareketinden önce ordu içinde disiplini sağlamak isteyen Timur, kurultayda

⁹⁹ Şerefeddin Ali Yezdî, II, s. 152-153.

¹⁰⁰ Şerefeddin Ali Yezdî, II, s. 153.

¹⁰¹ Şerefeddin Ali yezdî, II, s. 153-155.

¹⁰² Şerefeddin Ali Yezdî, II, s. 156; Devletşah Tezkeresi, s. 331.

¹⁰³ Şerefeddin Ali Yezdî II, s. 162.

bununla ilgili kararlar da almıştı¹⁰⁴. Genel ifade ile denilebilir ki, büyük kurultay, Türkiye ve Suriye'nin istilâsını amaçlayan seferin kusursuz hedeflerine ulaşabilmesi için her türlü tedbir ve kararın alındığı bir danışma meclisi olmuştur.

Nitekim zaman kayıbına fırsat vermemek için olacak kurultay kararlarının hemen uygulama safhasına konulduğunu görmekteyiz. Bizzat yönetimindeki ordu ile Gürcistan'a yeni bir sindirme hareketine başlarken, Emîrzade Rüstem'i de Irak-ı Acem bölgesine göndermişti. Bu herhalde Ahmed-i Celayîr'in muhtemel faaliyetlerini önlemek ve Bağdad'ı geri almak için kurultayda alınmış kararın uygulamaya konması idi. Emîrzade Rüstem Şiraz'dan Bağdad'a hareket etmişti. Luristan'da Sultan Ahmed-i Celâyîr'e bağlı kaleleri işgal eden Rüstem'in bilâhara Timur'dan gelen yeni bir emirle Şiraz'a dönmesi istenmişti¹⁰⁵. Ancak 1399/1400'de Timur'un Türkiye ve Yakın-doğu'da yeniden görünmesi ile bu yöreler üzerine düşen siyasî tehditten esasen korku ve telâşa kapılan Ahmed-i Celayîr Timurluları ansızın hudutlarına yakın görünce endişeleri daha da artmıştı. Çünkü Luristan bölgesinde kendisine tabi kalelerin sahipleri kaçarak Bağdad'a gelmişler onu durumdan haberdar etmişlerdi. Bu şaşkınlık içinde şehrin kapılarının kapatılmasını emreden Ahmed-i Celayîr kendisine ihanet ettiklerinden ve edeceklerinden şüpheye kapıldığı yakınlarından bir çoğunu öldürmüştü. Ancak sorumsuzca giriştiği bu öldürme olayları şehirde kendisine karşı güçlü bir muhalefeti oluşturmuştu. Yeni gelişmeler karşısında Bağdad'da kalmayı güvencesi bakımından sakıncalı gören Ahmed-i Celayîr, gizlice şehiri terk ile Musul'da bulunan Karakoyunlu Kara Yusuf'a sığınmıştı. Bölgesinde Timurlulara karşı gerçekten korkusuzca bir mücadele örneği vermiş olan bu seçi Türkmen beyi Ahmed-i Celayîr'i çok dostane bir şekilde karşılamıştı. Bilâhara de Emîrzade Rüstem'in Şiraz'a döndüğü haberinin alınmasından sonra da, bir müddet konuğu olarak kaldığı Kara Yusuf'a birlikte Bağdad'a dönme teklifinde bulunmuştu. Onu bu işe ikna için de çeşitli vaadlerde bulunmuştu. Neticede yanında Karakoyunlu Kara Yusuf olduğu halde Bağdad'a dönen Ahmed-i Celayîr herhangi bir güçlüğü uğramadan şehire hâkim olmuştu. Musul'da iken yaptıkları vaadlerin bir sonucu olarak da Kara Yusuf'a ve Bağdad dışında

¹⁰⁴ Şerefeddin Ali Yazdı, II, s. 165-166.

¹⁰⁵ Şerefeddin Ali Yazdı, II, s. 166-167.

ordugâh kurmuş Türkmenlerine son derece kıymetli hediyeler takdim etmişti¹⁰⁶. Bir dereceye kadar kaderde ortaklık diyebileceğimiz bu yakınlaşma daha sonra da devam edecektir. Nitekim çok geçmeden Türkiye içlerine yürüyeceği haberini alınca da birlikte Memlûklü sultanlığına iltica kararı alacaklardır¹⁰⁷.

Diğer taraftan Karabağ'dan Gürcistan için hareket eden Timur, Berda'da konakladığı sırada Türkiye'deki en sadık bendelerinden Erzincan emîri Mutahharten, Erzincan'dan gelerek yeri öpmüştü. Timur ise, Mutahharten'e izaz ve ikramda bulunarak ona tuğ, alem, nakkare vermişti. Bilâhara muhteşem hil'atler giydirmiş ve memleketine göndermişti¹⁰⁸. Burada bu ziyaretin nedeni üzerinde durmak gerekir kanısındayız. Acaba Mutahharten kendi isteğiyle mi böyle bir teşebbüste bulunmuştu? Yoksa Türkiye hakkında bilgi alınmak için mi, Timur tarafından yanına çağırılmıştı? Bize göre büyük kurultaydan sonra Mutahharten'in gelişi Timur tarafından yapılan bir çağrı sonucu gibi gelmektedir. Çünkü yaptığı hazırlıklardan sonra son bir kez Türkiye'deki siyasî durum ve gelişmelerden haberdar olmak istemişti. Bu bilgileri de kendisine ancak Erzincan emîri verebilirdi. Zira 1386/87'lerden beri kendisine sadakatle hizmet edebileceğini göstermiş olan Türkiyeli tek emîr bu idi. Timur'la ilgisini hiç kesmemişti. Zaman zaman ona kıymetli hediyelerden oluşan elçilik heyetleri göndermişti. Nitekim Hindistan seferi için Semerkand'a dönen Timur Miranşah'ın oğlu Ebubekr'i Tebriz'e uğurlarken Mutahharten'in armağanı kıymetli bir atı ona hediye etmişti¹⁰⁹. Bu arada Mutahharten'in Timur'un Erzincan emîrliğinin bağımsızlığı ve toprak bütünlüğü ile ilgili davada da tamamiyle kendi yanında olduğunun, Osmanlı hükümdarınca resmen bilinmesini temine çalıştığı da gözden kaçmamaktadır. Nitekim daha sonraki Timur - Osmanlı diplomatik yazışmalarında Mutahharten'in hoşlandığı terimlere, Timur tarafından yer verilmesi de bu düşüncemizi doğrulamaktadır¹¹⁰.

¹⁰⁶ Şerefeddin Ali Yezdi, II, s. 166-169.

¹⁰⁷ Krş. Aynî, XX, s. 101; İbn Tagribirdî, *en-Nucûm*, VI, s. 44-47; Hâfız-ı Ebrû, vrk. 309 a, b.

¹⁰⁸ Nizameddin Şâmî, s. 214; Şerefeddin Ali Yezdi, II, s. 170-172.

¹⁰⁹ Bk. geniş bilgi için, *Mutahharten ve Erzincan emîrliği*, s. 687 vd.

¹¹⁰ Bk. Feridun Beğ, *Münşeâtü's-Selâtin I*. İstanbul 1247, s. 132 vd.; Hüseyin Nevaî, *Esnad ve Mükâtebât-ı tarihi İran*. Tahran 1321, s. 115 vd.

Nihayet Gürcistan'da durumu kendi lehine düzenleyen Timur, Avnik'e gelerek ordugâhını kurmuştu¹¹¹. Bu suretle Türkiye, Irak ve Suriye istilâsına başlaması için geride artık hiçbir engel kalmamıştı.

§ 9. Sonuç

Şimdi verdiğimiz bu izahattan çıkan hakikaten garip sonuç üzerinde durmak istiyoruz. Eldeki kaynakların yeterince dikkatle gözden geçirilmesi suretiyle vermeğe çalıştığımız 1394-1400 yılları arasındaki Timur'un Türkiye ve Yakın-doğu ilişkileri içinde Osmanlı hükümdarı çok silik bir yer almaktadır. Türkiye'nin siyasî bütünleşmesini temin iddiasında bulunan I. Bayezid, tıpkı 1393/94 harekâtı sırasındaki takındığı, pasif ve çekingen tutumunu devam ettirdiği görülmektedir. Timur'un Türkiye'yi istilâ hevesini engelleyecek hiç bir teşebbüste bulunmadığı gibi, bu hususda kendisine yardımcı olabilecek dostlarını da uyguladığı aceleci politika ile kırmıştır. Nihayet Timur'un 1400 yılında Avnik'ten hareketle Sivas'a kadar ilerlemesi, siyasî hayatının sonu olan Ankara yenilgisi ve gerisinde siyasî bakımdan parçalanmış bir Türkiye bırakması devrinin meselelerine gösterdiği umursamazlığın acı bir tezahürüdür. Nitekim bu düşüncelerimizin doğruluğu araştırmamızın devamı olacak "*Timur'un Türkiye ve Yakın doğu ilişkileri 1400 - 1402*" adlı yazımızda kesin hatları ile ortaya çıkacaktır.

¹¹¹ Nizameddin Şâmî, s. 216; Şerefeddin Ali Yezdî, II, s. 174-179.

